

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
იურიდიული ფაკულტეტი

სამართლის ჟურნალი

№1, 2019

უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

UDC (უაკ) 34(051.2)
ს-216

მთავარი რედაქტორი

ირაკლი ბურდული (პროფ., თსუ)

სარედაქციო კოლეგია:

ჭ ლევან ალექსიძე (პროფ., თსუ)
გიორგი დავითაშვილი (პროფ., თსუ)
ავთანდილ დემეტრაშვილი (პროფ., თსუ)
ბესარიონ ზოიძე (პროფ., თსუ)
თევდორე ნინიძე (პროფ., თსუ)
ნუგზარ სურგულაძე (პროფ., თსუ)
პაატა ტურავა (პროფ., თსუ)
ლადო ქანტურია (პროფ., თსუ)
ნათია ჩიტაშვილი (ასოც. პროფ., თსუ)
ლელა ჯანაშვილი (ასოც. პროფ., თსუ)
გიორგი ხუბუა (პროფ., თსუ)
ლაშა ბრეგვაძე (თ. წერეთლის სახ. სახელმწიფოსა და
სამართლის ინსტიტუტის დირექტორი)
გუნთერ ტოიბნერი (პროფ., ფრანკფურტის უნივერსიტეტი)
ბერნდ შუნემანი (პროფ., მიუნხენის უნივერსიტეტი)
იან ლიდერი (პროფ., ფრაიბურგის უნივერსიტეტი)
ხესე ანტონიო სეოანე (პროფ., ლა კორუნიის უნივერსიტეტი)
კარმენ გარსიმარტინი (პროფ., ლა კორუნიის უნივერსიტეტი)
არტაკ მკრტიჩიანი (პროფ., ლა კორუნიის უნივერსიტეტი)

*გამოცემულია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
საუნივერსიტეტო საგამომცემლო საბჭოს გადაწყვეტილებით*

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
გამომცემლობა, 2020

ISSN 1987-7668

ცოდვის ბუნება დანაშაულსა და დანაშაულობაში (ნორმატიული ანალიზი)

წინამდებარე სტატია ნორმატიული თვალსაზრისით განიხილავს დანაშაულისა და დანაშაულობის ცოდვის ბუნებას.

კვლევით ირკვევა, რომ ნორმატიული ასპექტი არის ცოდვის, დანაშაულისა და დანაშაულობის საერთო ნიშანი. ძველი ალთქმის ტექსტის ანალიზი დაგვანახვებს, რომ სახელმწიფოსა და სამართალს აქვს ლეგიტიმური ონტოლოგია, რაც ნიშნავს იმას, რომ პოზიტიური სამართლის ნორმის დარღვევა არის ცოდვა. თუმცა საკითხს ართულებდა ერთი გარემოება, კერძოდ, ჩათვლილიყო თუ არა ცოდვად იმ სახელმწიფოს სამართლის ნორმის დარღვევა, რომელიც აღიარებს და ემსახურება ცრულ ღმერთებს. ახალი ალთქმის ტექსტის ანალიზმა კიდევ უკეთ დაგვანახვა სახელმწიფოსა და მისი სამართლის ტრანსცენდენტური ბუნება და გამოკვლევულ იქნა უსამართლო ნორმისადმი დაუმორჩილებლობისა და პოზიტიური სამართლისადმი მორჩილების საკითხიც.

საბოლოოდ, კვლევით დგინდება, რომ, უსამართლო ნორმის გარდა, სახელმწიფოს მიერ დადგენილი (პოზიტიური) სამართლის ნორმის დარღვევა არის ცოდვა.

მართლმადიდებლური ქრისტიანული მოძღვრების მიხედვით, ქრისტიანი სახელმწიფოს უსამართლო ნორმას უნდა ებრძოდეს სახარებისეული საშუალებებით და უნდა დაემორჩილოს ასეთი სახელმწიფოს სამართალს, როგორც ღმერთის მიერ მოვლენილ გარე განსაცდელს.

საკვანძო სიტყვები: ცოდვა, დანაშაული, დანაშაულობა, ნორმა, სახელმწიფო და სამართალი.

1. შესავალი

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ დანაშაულობა, რაოდენობრივად და თვისებრივად, სულ ახალ გამოვლინებაში წარმოგვიდგება ყოველ წელს, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ დანაშაულობის შემსწავლელი მეცნიერება, კრიმინოლოგია, კვლავაც ვერ ხსნის ამ პრობლემის არსს.

მოცემული მდგომარეობა კი მიგვანიშნებს იმის აუცილებლობაზე, რომ მეცნიერებამ კრიმინოლოგიური საკითხების კვლევისას უნდა გაითვალისწინოს ტრანსცენდენტური სწავლება, კერძოდ, მართლმადიდებლური ქრისტიანული მოძღვრება.

ქრისტიანობა ყველა სახის ნეგატიური მოვლენის (ამორალური, ანტისოციალური თუ დანაშაულებრივი) სათავედ მიიჩნევს ცოდვას. ამის გამო, მართებულია, რომ მეცნიერებამ გამოიყენოს მართლმადიდებლური ქრისტიანული სწავლება კრიმინოლოგიური საკითხების კვლევაში. უფრო მეტიც, ზოგადად, მეცნიერულ კვლევებში მართლმადიდებლური ქრისტიანული ცოდვის გამოყენება უალტერნატივოდ მიგვაჩნია.

კრიმინოლოგიის შემთხვევაში კი, ისეთ ფენომენში გარკვევა, როგორც არის დანაშაული/დანაშაულობა, მისი ეგზისტენციის ობიექტურად დანახვა შეუძლებელია იზოლირებულად, მხოლოდ ცალკეული მეცნიერების დარგების ან თუნდაც მეცნიერული თეორიების ინტეგრირებით, და მისი (დანაშაულის/დანაშაულობის) ტრანსცენდენტური ბუნების შესახებ ცოდვის გამოყენების გარეშე.

წინამდებარე სტატიის მიზანია, ცოდვის ნორმატიული ასპექტის ანალიზით წამოაჩინოს ცოდვის ბუნება დანაშაულსა და დანაშაულობაში.

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი.

2. ცოდვის ნორმატიული ბუნება

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში, ადამიანის უფლებათა, ფაქტობრივად, ყველა საერთაშორისო ხელშეკრულებაში, ყველა ქვეყნის კონსტიტუციაში,¹ ასევე სისხლისა და საერთაშორისო სისხლის სამართალში, მოქმედებს კანონიერების პრინციპი, *nullum crimen sine lege* „არ არსებობს დანაშაული კანონის გარეშე“,² რომელსაც აქვს ბიბლიური ონტოლოგია, რადგან „ცოდვა არ შეირაცხება, როცა არ არის რჯული“ (რომ. 5, 13) და „სადაც არ არის რჯული, არც დარღვევა“ (რომ. 4, 15).

შესაბამისად, ცოდვის ნორმატიული ბუნების შესწავლა ობიექტურად მოითხოვს კვლევის დაწყებას ღმერთის მიერ ადამისთვის მიცემული გაფრთხილებით, რადგან პირველი ცოდვა ჩადენილი იქნა სწორედ გაფრთხილების დარღვევით. თუმცა, ვიდრე გადავიდოდეთ უშუალოდ კვლევის საკითხზე, თავდაპირველად გავერკვეთ, თუ რას გულისხმობს „ნორმა“.

ვებსტერის საერთაშორისო ლექსიკონში „ნორმა“ (ლათ. *norma*) განიმარტება, როგორც: 1. სავალდებულო წესი ან სტანდარტი; 2. ქვეყნის სტანდარტი ან ეთიკური ღირებულება: მაქსიმა; მართებული ქცევის პრინციპი; განსაკუთრებით, იმპერატიული განცხადება, რომელიც ადასტურებს ან უარყოფს, რომ რაღაც უნდა გაკეთდეს ან, რომ რაღაცას აქვს ღირებულება; 3. იდეალური სტანდარტი, რომელიც სავალდებულოა ჯგუფის წევრებისთვის, რათა გააკონტროლოს ან დაარეგულიროს მართებული და მისაღები საქციელი.³

ნორმატივიზმის ფუძემდებლის, ჰანს კელზენის მიხედვით, „ნორმაში ვგულისხმობთ რაღაცას, რაც უნდა იყოს, ან რაც უნდა მოხდეს, განსაკუთრებით იმას, რომ ადამიანი უნდა მოიქცეს კონკრეტულად“.⁴ „ნორმა“ არის ქმედების შინაარსი, რომლითაც კონკრეტული საქციელია ნაბრძანები, განსაზღვრული ან ნებადართული.⁵

სამართლებრივ ნორმასთან მიმართებაში კი კელზენი განმარტავს, რომ „იგი აღნიშნავს ადამიანის ქცევის რეგულირებას და, თუ იგი არეგულირებს ადამიანის ქცევას იძულებითი ღონისძიების უზრუნველყოფით, როგორც არის სანქცია“.⁶

ნორმის კონცეფციიდან თუ ამოვალთ, გამოდის, რომ ადამის გაფრთხილებით, ღმერთმა დააწესა ნორმა, რადგან დათქმა „*კეთილისა და ბოროტის შეცნობის ხის ნაყოფი არ ჭამო*“ (დაბ. 2, 17) გამოხატავს კონკრეტული ჯერარსული ქცევის წესის დაწესებას, ხოლო დათქმა „*რადგან როგორც კი შეჭამ, მოკვდები*“ (დაბ. 2, 17) არის სასჯელი. ამგვარად, პირველი ცოდვა არის ნორმის დარღვევა. გარდა ამისა, გაფრთხილებისა და პირველი ცოდვის ურთიერთდამოკიდებულება თავის თავში შეიცავს კანონიერების პრინციპს - „*არ არსებობს ცოდვა ნორმის გარეშე*“.

კვლევის ამ ეტაპზეც კი, როდესაც ირკვევა, რომ ცოდვა არის ნორმის დარღვევა, და, თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებასაც, რომ დანაშაული და დანაშაულობაც, თავის მხრივ, გულისხმობს ნორმისა და ნორმათა დარღვევას, შესაძლებლობა გვეძლევა, გავაკეთოთ წინმსწრები ხასიათის დასკვნა, რომ დანაშაული და დანაშაულობა არის ცოდვის გამოვლინების ფორმები.

¹ Schabas W., *Unimaginable Atrocities, Justice, Politics, and Rights at the War Crimes Tribunals*, London, 2012, 27.

² Kedia B., *Nullum Crimen Sine Lege in International Criminal Law: Myth or Fact?* International Journal of International Law, Vol. 1, Issue 2, 2015, 1-2, <www.law.cornell.edu/wex/nullum_crimen_sine_lege>, [01.01.2015].

³ Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged, Gove P. B. (eds.), USA, 1981, 1540.

⁴ Kelsen H., *Pure Theory of Law*, 2nd ed., Knight M. (trans.), London, 1978, 4.

⁵ იქვე, 5.

⁶ Kelsen H., *General Theory of Law and State*, 3rd printed, Wedberg A. (tr.), USA, 2009, 123.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე დგინდება, რომ:

1. ცოდვის ნორმატიული ბუნების კვლევისთვის უმთავრესია ქცევის წესის, როგორც ნორმის ნიშნის განსაზღვრა;
2. ნორმატიულობა არის ცოდვის, დანაშაულისა და დანაშაულობის დამახასიათებელი საერთო ნიშანი;
3. კანონიერების პრინციპი სათავეს იღებს ღმერთის გაფრთხილებიდან და პირველი ცოდვიდან.

კვლევა, ბუნებრივია, ამით ვერ ამოიწურება, რადგან ჯერ კიდევ გასარკვევია, თუ რამდენად მართებულია მხოლოდ ნორმატიული ნიშნით ცოდვის დანაშაულთან და დანაშაულობასთან გაიგივება, რადგან ცნობილია, რომ: ა) მეცნიერებაში, ნორმათა ტიპოლოგიის თანახმად, ღმერთის გაფრთხილება განეკუთვნება საღვთო, და არა სახელმწიფოს მიერ დადგენილ, პოზიტიური სამართლის ნორმათა კატეგორიას, და რაც ყველაზე მთავარია, ბ) *თომას ჰობსის* სიტყვებით თუ ვიტყვით, *auctoritas, non veritas facit legem*, „ხელისუფლება, და არა ჭეშმარიტება, განსაზღვრავს სამართალს“.⁷

სამართალი კი, – შენიშნავს *ჰ. კელზენი*, – არის ნორმატიული წესრიგი, ნორმათა სისტემა,⁸ რომლის მდგომარეობა გამოიხატება სახელმწიფოს პერსონიფიკაციაში.⁹

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, იმისთვის, რომ დავადგინოთ მართლმადიდებლური ქრისტიანული მოძღვრების დამოკიდებულება სახელმწიფო სამართლის ნორმების დარღვევასთან მიმართებაში, უნდა გავაანალიზოთ, ზოგადად, სახელმწიფოსა და სამართლის საკითხი ბიბლიაში.

3. სახელმწიფოსა და სამართლის იდეა ძველ აღთქმაში

3.1. სახელმწიფო და სამართალი პირველქმნილ ადამიანთა საზოგადოებაში

ღმერთი თავის ხატად ქმნის პირველ ადამიანებს (დაბ. 1, 27) და უფლებას აძლევს მათ, დაეუფლონ დედამიწას (დაბ. 1, 28-30). *წმ. ეფრემ ასურის* შესაქმნის განმარტებაში ვკითხულობთ, რომ ადამიანმა მიწასა და ყოველივეზე მიიღო ხელმწიფება, რაც გულისხმობს ღმერთის ხატებას, „რომელიც ფლობს ზეციურსაც და მიწიერსაც“.¹⁰ *წმ. იოანე ოქროპირი* კი განმარტავს, რომ ადამიანის ღვთის ხატებაში ხელმწიფების ხატება იგულისხმება; რომ წერილი არსობრივს კი არა, მფლობელობით ხატებას გულისხმობს.¹¹ ასეთი მდგომარეობიდან გამომდინარე, მხეცებს ეშინოდათ ადამიანის და ცახცახებდნენ მის, როგორც მბრძანებლის, წინაშე. ადამის ხელმწიფება ვლინდებოდა იმაშიც, რომ „ღმერთმა მიგვარა ადამს, რომ ენახა, რას დაარქმევდა რომელ სულდგმულს“ (დაბ. 2, 19). ადამი სახელს არქმევს ყველა სულდგმულს, რაც არის მეუფების ნიშანი¹² და სამეფო პატივი.¹³

ღირსი მამა მაკარი ეგვიპტელი ადამზე ამბობს: „უფალმა ამა საუკუნის (ქვეყნის) და ყოველივე ხილულის მთავრად დაადგინა ადამიანი. ვერც ცეცხლი სძლევდა მას, ვერც წყალი ახრჩობდა

⁷ Soetemen A. (ed.), *Pluralism and Law: State, Nation, Community, Civil Society*, Vol. 2, Proceedings of the 20th World Congress, Amsterdam 2001, 10; *ხუბუა* გ., სამართლის თეორია, თბ., 2015, 65 (პ. 160).

⁸ Kelsen H., *General Theory of Norms*, tr. by M. Hartney, Oxford, 1991, 330.

⁹ იქვე, 298.

¹⁰ *ღირსი ეფრემ ასური*, შესაქმნის განმარტება, *გველეხიანი გ., ჩხიკვაძე ვ.* (თარგმ.) – თბ., 2014, 28.

¹¹ *გოგოჩაშვილი თ. (რედ.), წმინდა იოანე ოქროპირი*, ჰომილიები, II ტომი, თბ., 2015, 300, 303.

¹² იქვე, 304.

¹³ იქვე, 306.

და ვერც მხეცი ავნებდა რამეს.¹⁴ აქვე აღვნიშნავთ, რომ თავად სიტყვა „უფლება“ განიმარტება, როგორც „მთავრობა“, „მეუფება“, „ბატონობა“ და „გაბატონება“.¹⁵

იოანე დამასკელის მიხედვით, ღმერთმა ადამიანი შექმნა, როგორც „მინისეულთა მეფე, ზენა მეუფებას დაქვემდებარებული.“¹⁶ ბიბლიისტ ბენ დანსონის სიტყვებით, „ადამს, როგორც მეფეს, ევალეა ქვეყის მართვა და ექვემდებარება ღმერთს, ჭეშმარიტად ყოველივეს მეფეს. ამ თვალსაზრისით, ღმერთი მეფობს მის შექმნილზე და ადამის მეშვეობით“.¹⁷

არისტოტელეს ტერმინოლოგიით თუ ვიტყვი, „ადამიანის ენტელეხიაა სახელმწიფო. ადამიანში დევს სახელმწიფო, როგორც მიზნობრივი მიზეზი, როგორც მისი შინაგანი მისწრაფება, მიზანმიმართულება, როგორც ტელეოლოგია, როგორც ადამიანის მამოძრავებელი ძალა და საბოლოო მიზანი“.¹⁸

გარდა ამისა, ღმერთმა ადამიანი თავის ხატად რომ შექმნა და მიანიჭა ქვეყანაზე ხელმწიფეობის უფლება, იგი ასევე გააფრთხილა, არ ეჭამა კეთილისა და ბოროტის შეცნობის ხის ნაყოფი (დაბ. 2, 16-17) და მის ბუნებაში ჩაბეჭდა ცნობა შჯულისა - სინდისი (ნმ. კასიანე რომაელი, ნმ. აბა სერენი),¹⁹ ანუ იგივე საღვთო შინაგანი სჯული.²⁰ სინდისი კი, როგორც ბერი პაისი აღნიშნავს, „ღვთის პირველ კანონს წარმოადგენს, რომელიც მან პირველქმნილ ადამიანთა გულებში ღრმად გამოსახა და რომელსაც შემდგომში ყოველი ჩვენგანი დაბადებიდანვე, როგორც ქსეროასლს, მშობლებისაგან ვიღებთ“.²¹

ამგვარად, იკვეთება სახელმწიფოსა და სამართლის დაფუძნების იდეა, რომელსაც ქმნის არა ადამიანი, არამედ ღმერთი, რომლის ნებაა, ადამიანი დაეუფლოს და მან მართოს მთელი ქვეყანა.

ბიბლიაში აღწერილი მოვლენები დაგვანახებებს, რომ პირველქმნილი ადამიანები არ ემორჩილებიან შინაგან სჯულს, დაარღვევენ გაფრთხილებას და ჩაიდენენ ცოდვას (დაბ. 3, 6). ბ. დანსონი შენიშნავს, რომ ადამი, არათუ ვერ შეძლებს დედამინაზე დომინირებას, პირიქით, იგი აუჯანყდება სუვერენს, ყოვლისშემძლე ღმერთს. თუმცა ღმერთი თავის განზრახვას, რომ იმეფოს მინიერ ქვეყანაზე ადამიანი-მეფის მეშვეობით, არ მიატოვებს.²² ღმერთი პირველქმნილ ადამიანებს განუსაზღვრავს უკვე ქცევის ახალ წესებს, რომლებიც მათ და მათ შთამომავლობას შეეხება (დაბ. 3, 16-19, 21, 22-23). თუმცა ადამის შთამომავლობა კვლავაც არ ემორჩილება საღვთო შინაგან სჯულს, რაც გამოიწვევს მათ სრულ გადაგვარებას (დაბ. 6, 5, 11-12), ნოეს ოჯახის გარდა.

ვინაიდან ადამისა და ევას შთამომავლობაში მხოლოდ ნოეს ეპოვა მაღლი უფლის თვალში (დაბ. 6, 8), ღმერთი აღთქმას დაუდებს ნოეს, რომ წარღვნას მოავლენდა ქვეყანაზე (დაბ. 7, 6), ხოლო მის ოჯახს გადაარჩენდა (დაბ. 6, 18). წარღვნამდე კი, ღმერთი ნოეს უწესებს კონკრეტულ ქცე-

¹⁴ შოენაძე დ., ჩაჩიბაია ნ., მართლმადიდებელი ქრისტიანული ეკლესიის მოძღვრების საფუძვლები, თბ., 2103, 40.
¹⁵ ცინცაძე მ., იოანე სინელის „კიბის“ ექვთიმე ათონელისეული თარგმანი და მისი ენა, ბათუმი, 1965, 58.
¹⁶ ჭელიძე ე., იოანე დამასკელი, მართლმადიდებლური საწმენოების ზედმინევიითი გადმოცემა, თბ., 2012, 104.
¹⁷ Dunson B.C., The Kingdom of God in the Old Testament: Kingship and Creation, 2015, იხ. www.ligonier.org/blog/kingdom-god-old-testament-kingship-and-creation, [01.02. 2015].
¹⁸ Зынов В. П., Арустомель М. 1963, 77, ციტირებულია: გორგოშაძე მ., სამართლის ფილოსოფიის საკითხები, ბათუმი, 2009, 32.
¹⁹ სინდისის შესახებ იხ. www.martlmadidebloba.ge/ganmarteba20.html, [01.02. 2015].
²⁰ ათი მცნების განმარტება, თავი მეორე „საღვთო სჯულისა და მცნებათა შესახებ“ იხ. www.martlmadidebloba.ge/ganmarteba4_sjuli-da-mcnebebi.html, [01.02. 2015].
²¹ ბერი პაისი მთაწმინდელი, სულის სანამლო ბალახები, სერია: მართლმადიდებლის სამაგიდო წიგნი, თბ., 2004, 11.
²² Dunson B.C., The Kingdom of God in the Old Testament: Kingship and Creation, 2015, www.ligonier.org/blog/kingdom-god-old-testament-kingship-and-creation, [01.02. 2015].

ვის წესებს, თუ როგორ უნდა მოიქცეს, რათა გადაარჩინოს კაცობრიობა და ცოცხალი არსებანი (დაბ. 6, 13-22; 7, 1-4; 8, 15-17). ნარღვნის შემდეგ ღმერთი უკვე ნოეს აძლევს უფლებას, რომ ინაყოფიეროს, გამრავლდეს და აავსოს ქვეყანა, განუსაზღვრავს ცხოვრების წესებს, აკრძალვებს და სასჯელს მათი დარღვევისთვის (დაბ. 9, 1-7).

დაბოლოს, ადამიანის ღმერთის ხატად შექმნით, ღმერთმა პირველქმნილ ადამიანს უბოძა ხელმწიფების უფლება მიწაზე და ყოველივეზე. ხელმწიფება კი შეიძლება გავიგოთ, როგორც მინიერ ქვეყანაზე „არაფორმალური სახელმწიფოს“ დაფუძნებისა და მართვის იდეა, რომლის სამართალში მოიაზრება დაუნერელი საღვთო ნორმათა ერთობლიობა, დაკავშირებული ქვეყნის დაუფლებასა და მართვასთან, პირველ გაფრთხილებასთან და შინაგან სჯულთან. ადამის მსგავსად, ბუნებრივია, ნოეც წარმოადგენს არაფორმალური სახელმწიფოს მმართველს, რომლის სამართალს შეადგენს ასევე ღმერთის მიერ დაწესებული ზემოთ ჩამოთვლილი ნორმები.

ამგვარად, ხილულ ქვეყანაზე სახელმწიფოსა და სამართლის დაფუძნებას აქვს ღვთიური ონტოლოგია. იგი სათავეს იღებს ადამიდან. პირველქმნილ ადამიანთა საზოგადოებაში ღმერთი არის ყველას მეფე, კანონმდებელი და მსაჯული, რომელიც მეფობს ადამიანი-მეფის მეშვეობით. ადამი, ისევე როგორც ნოე, არის არაფორმალური სახელმწიფოს მეფე, ხოლო სამართალს კი წარმოადგენს დაუნერელი საღვთო ნორმათა ერთობლიობა, რომელთა დარღვევა არის ცოდვა.

3.2. სახელმწიფოსა და სამართლის იდეა ისრაელში

3.2.1. ძველი ისრაელი

ძველ ისრაელში მეფობის დაარსებამდე ცნობილი იყო ერთადერთი ნამდვილი თეოკრატია - მსაჯულთა სისტემა. მსაჯულები იყვნენ ღვთისაგან გამორჩეული წინასწარმეტყველები, რომლებიც ხალხს უცხადებდნენ ღვთის ნებას და საჭიროების შემთხვევაში სასამართლო, პოლიტიკურ და სამხედრო ფუნქციას ტვირთულობდნენ. მსაჯული იყო მხოლოდ ღვთის ნების გამომცხადებელი, ხოლო ერის რეალურ მმართველად აღიარებული იყო თავად ღმერთი.²³

ძველი აღთქმის საღვთო ისტორიის მიხედვით, ადამის სიკვდილის შემდგომ ოჯახს განაგებდა ჩამოვლობაში უხუცესი, რომელიც იწოდებოდა პატრიარქად, ანუ მამამთავრად, რომელსაც ემორჩილებოდა ოჯახის ყველა წევრი, ის არჩევდა სადავო საქმეებს, დამნაშავეს სჯიდა, მართალს იფარავდა, გადასცემდა სწავლას ღმერთზე, მომავალ მაცხოვარზე, სწირავდა ღმერთს მსხვერპლს და ა.შ. ამგვარად, მამამთავარი იყო თავის ჩამომავლობაში მეფეც, მღვდელიც და მასწავლებელიც.²⁴

ბიბლიის ტექსტში, იუდეის შტოს მამამთავართა დასახასიათებლად, ტერმინები „მსაჯული“, „უხუცესი“, „პატრიარქი“, „წინასწარმეტყველი“, „მამამთავარი“ და „მეფე“ ურთიერთმონაცვლეობით გამოიყენება. კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილია, გამოვიყენოთ სიტყვა „მეფე“, რადგან იგი, თავის თავში აერთიანებს ყველა ჩამოთვლილ ტერმინთა შინაარსს, შედარებით ყველაზე ხშირად გამოიყენება რელიგიურ ლიტერატურაში²⁵ და შედარებით ყველაზე ზუსტად გამო-

²³ ქუთათაძე ა., ეკლესია და მონარქია: თეოლოგიური ანალიზი, ჟურნ. „ფილოსოფიურ-თეოლოგიური მიმოხილველი“, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., № 1, 2011, 125.

²⁴ დეკანოზი ყუბანიძე ნ., ძველი აღთქმის საღვთო ისტორია, თბ., 1990, 11.

²⁵ მაგ., დანსონი დასახელებულ ნაშრომში ადამს მოიხსენიებს „ადამიან-მეფედ“; ნ. ყუბანიძის ძველი აღთქმის საღვთო ისტორიაში იუდეის შტოს მამამთავრები მოიხსენიებიან მეფეებად, და ა.შ.

ხატავს ზოგადად სახელმწიფოს მმართველის სტატუსს.²⁶ აქედან გამომდინარე, ადამისა და ნოეს შემდგომ, აბრაამი და იუდეის შტოს სხვა დანარჩენი მამამთავარები, უხუცესები და ა.შ., ასევე ითვლებიან მეფეებად არაფორმალური გაგებით.

ძველი აღთქმის ტექსტიდან ირკვევა, რომ არც ნოეს მოდგმა დაემორჩილება საღვთო სამართალს და ქვეყანაზე კერპთაყვანისმცემლობა გავრცელდება.²⁷ ამიტომ, ღმერთი ინებებს ერთი ხალხის სხვა ხალხთაგან განშორებას, რათა ერთ ხალხში დაცული ყოფილიყო ჭეშმარიტი სარწმუნოება მაცხოვრის განხორციელებამდე (გამ. 2, 24-25). ეს ღვთისგან რჩეული ხალხი კი ებრაელები არიან, იუდეის შტოდან.²⁸ ღმერთი გამოცხადებაში აღუთქვამს აბრაამს შთამომავლობაში მეფეების არსებობაზე (დაბ. 17, 6), შემდეგ კი მის შვილს, ისაკს (დაბ. 26, 3). იგივე აღთქმა ღმერთის მიერ მეორდება იაკობთან გამოცხადებისას (დაბ. 26, 3-4; დაბ. 35, 9-12; გამ. 6, 8). ეს ის გამოცხადებაა, რომლითაც სამამამთავრო თეოკრატიის საიდუმლოა ახსნილი.²⁹ გარდა ამისა, იაკობი, იუდას წინასწარმეტყველური კურთხევის დროს, ასევე საუბრობს მეფეებზე, რომლებიც წარმოიშობიან იუდას შტოდან „ხალხთა იმედის“ მოსვლამდე (დაბ. 49, 10).³⁰ ღმერთი დებს ანდერძს, იძლევა ბრძანებებს, განსაზღვრავს მცნებებს და სჯულდებებს (დაბ. 26, 5); მოსე კი წინასწარ ჭვრეტს ისრაელში სამეფო მმართველობის დადგომას და ამიტომაც, ხალხს სახელმძღვანელოდ აძლევს მეფის არჩევასთან დაკავშირებულ მითითებებს. მოსე ასევე იძლევა მითითებებს მომავალი მეფისათვის, მისი ცხოვრებისა და ქცევის წესებთან დაკავშირებით (რჯლ. 17).³¹

ნორმატიულ მასალას შეიცავს ისრაელის ერის ეგვიპტიდან გამოყვანის ეპიზოდიც. ღმერთი ეგვიპტის ფარაონთან გზავნის მოსეს და უწესებს მთელ რიგ ნორმებს (გამოსვლის მე-4-12 თავები). ისრაელის ხალხის ეგვიპტიდან გამოსვლის შემდეგ კი, ღმერთი ისრაელის ხალხს დაუდგენს წესსა და სამართალს (გამ. 15, 25) და სხვადასხვა სახის ნორმებს (გამ. 20-31; 33-40).

საინტერესო ცნობებს შეიცავს ბიბლიის ის მუხლები, რომლებშიც აღწერილია მოსესა და მისი სიმამრის, ითროს, საუბარი. მოსე თავის სიმამრს ეუბნება: „როცა რაიმე საქმე გაუჩნდებათ, ჩემთან მოდიან და მეც განვსჯი მათ სამართალს, ვუცხადებ ღვთის წესებსა და რჯულს“ (გამ. 18, 16). ითრო კი ურჩევს მოსეს: „...იყავი ხალხის შუამავალი ღმერთთან და წარუდგინე ღმერთს მათი სარჩელი. ასწავლე მათ წესები და რჯული...“ (გამ. 18, 19, 20). აღნიშნული მუხლებიდან ცხადი ხდება, რომ ისრაელის ხალხში, საღვთო სამართალთან ერთად, ასევე მოქმედებს „ხალხის სამართალი“, იგივე ტრადიცია, ჩვეულება და ადათი, რასაც ასევე ადასტურებს „გამოსვლის“ სხვა მუხლებიც.

მაგალითად, ღმერთი მოსეს ეტყვის: „ვხედავ ამ ხალხს, თვითრჯული ყოფილა ეს ხალხი“ (გამ. 32, 9), „რადგან თვითრჯული ხალხი ხართ“ (გამ. 33, 3). მეორე რჯულის წიგნში კი ვკითხულობთ: „უფლის წინაშე მიიტანა მოსემ მათი სამართალი“ (რიცხ. 27, 5).

განსაკუთრებით საყურადღებოა გამოსვლის მე-20 თავში დაუნერეღი ნორმების სახით მოცემული ათი მცნება (გამ. 20, 1-17), რომელიც შემდგომ, მცირედი განსხვავებით, უკვე გარეგანი

²⁶ ღმერთის განჩინებით, დედამიწაზე მცხოვრები ყველა ერი, ტომი და ენა ყოველთვის კაცობრიობის ისტორიის განმავლობაში მონყობილი იყო მონარქიის პრინციპით, რომლის სახელმწიფოს სათავეში იდგა მეფე. იხ. ბურკაძე ვ., მონარქიული მმართველობის პერსპექტივა აპუსტასირებულ მსოფლიოში, ციტირებულია: ბურკაძე ვ. (რედ.), ქუთათელაძე დ. (შემდგ.), მართლმადიდებლობა და თანამედროვეობა, კრებული მე-3, თბ., 2012, 89.

²⁷ დაბ. 11, 8-9; 13, 13; 14, 2; 1 მეფ. 8, 5, 19-20; იესო 24, 2.

²⁸ დეკანოზი ყუბანეიშვილი ნ., ძველი აღთქმის საღვთო ისტორია, თბ., 1990, 15-16.

²⁹ გვასალია გ., შესაქმის განმარტება, ტომი I, თბ., 2014, 582.

³⁰ ლოპუხინი ა.პ., ბიბლიის განმარტებანი III, ძინძიბაძე ზ. (რედ.), მეტრეველი თ. (მთარგმნ.), თბ., 2000, 55.

³¹ იქვე.

სჯულის, ანუ წერილობითი ნორმების სახით ფიქსირდება ძველი აღთქმის ჯერ 24-ე, ხოლო შემდეგ 34-ე თავში.³²

გამოსვლის 24-ე თავში ვკითხულობთ: „დაწერა მოსემ უფლის სიტყვები...; აილო აღთქმის წიგნი...“ (გამ. 24, 4, 7), რომელიც შეეხება გამოსვლის მე-20-21 თავებში აღწერილ ათ მცნებას და მასთან დაკავშირებულ წესებს. აღნიშნული წესები არეგულირებს საზოგადოებრივი ურთიერთობის სხვადასხვა სფეროებს, ქმედებებს,³³ რომლებიც კრძალავს ყოველგვარ ძალადობას და მოსალოდნელ სასჯელებს მათი დარღვევისთვის (გამ. 21, 12-36).³⁴

გამოსვლის 24-ე თავში ასევე აღწერილია წერილობითი სამართლის ძეგლის შექმნაც. ღმერთი მოსეს ეუბნება: „... მოგცემ ფიქალებს - რჯულსა და მცნებებს, მათ დასამოძღვრად რომ დაწერე“ (გამ. 24, 12). სინას მთაზე ღმერთისგან მოსე ისმენს მთელ რიგ წესებს (გამოსვლის 25-30-ე თავები). 31-ე და 32-ე თავები კი გვამცნობს ღმერთის მიერ მოსესთვის ორ ფიქალზე დაწერილი ათი მცნების გადაცემას (გამ. 31, 18; 32, 15-16; 34, 1), – „აღთქმის სიტყვები, ათი სიტყვა“ (გამ. 34, 28), „ათი მცნება“, ანუ „კანონი“³⁵.

3.2.2. მღვდელთა სამეფო

სწორედ ამ ეტაპზე ღმერთი მოსეს აღუთქვამს ისრაელის ხალხში მღვდელთა სამეფოს შექმნას. ღმერთის მიერ ებრაელი ხალხის მიმართ დადებულ აღთქმაში ვკითხულობთ: „მღვდელთა სამეფოდ და წმიდა ერად მყოფებით“ (გამ. 19. 6). ბიბლიის კომენტარებში ვკითხულობთ, რომ ებრაელები იქნებიან არა მღვდლების კავშირი ან საკრებულო, არამედ „სამეფო“, რადგანაც ისინი, მინიჭებული უფლების თანახმად, მიიღებენ მეფურ, გაბატონებულ მდგომარეობას სხვა ხალხებს შორის (რჯლ. 26, 16-19). როგორც მღვდელთა სამეფო, ებრაელები გახდებიან „წმინდა ხალხი“, განწმენდილი საღვთო სჯულის ცოდვებისაგან (ლევ. 11, 44-45; რჯლ. 14, 2).³⁶

ბ. დანსონი აღნიშნავს, რომ ისრაელი გადარჩა გამოსვლაში იმისათვის, რომ გახდეს მღვდელთა სამეფო და წმიდა ერი, რათა „უფლის დიდების ცოდნით აავსონ მთელი ქვეყანა“ (აბაკ. 2, 14). როგორც ისაია წინასწარმეტყველი ამბობს, ისრაელი არის „სინათლედ ხალხებისთვის“ (ეს. 42, 6; 60, 30) იმ გაგებით, რომ იგი არის უფლის მთაზე აღმართული სინათლის შუქურა, რათა უჩვენოს ხალხებს – გზა ხსნისა, გზა სიონისკენ „... რადგან სიონიდან გამოდის რჯული და იერუსალიმიდან – უფლის სიტყვა“ (მიქ. 4, 2).³⁷

³² თუმცა წერილობითი სახით ნორმის დაწესების პირველი ცნობა გვხვდება გამოსვლის წიგნის მე-17 თავში, „უთხრა უფალმა მოსეს: სამახსოვროდ ჩასწერე ეს წიგნი...“ (გამ. 17, 14).

³³ მეპატრონისა და მსახურის უფლება-მოვალეობები (გამ. 21, 2-6); სასჯელები პიროვნების წინააღმდეგ ჩადენილ დანაშაულებზე (გამ. 21, 12-17).

³⁴ მკვლელობა (გამ. 21, 12-14); ადამიანის გატაცებასთან (გამ. 21, 16); სხეულის დაზიანებასთან (გამ. 21, 18-19); მოსამსახურის გამოსწორებასთან (გამ. 21, 20-21); ორსული ქალისთვის ზიანის მიყენება (გამ. 21, 22-23); შურისძიების კანონი (გამ. 21, 24-25); მოსამსახურის დასახიჩრება (გამ. 21, 26-27); პირუტყვის მიერ ადამიანისთვის სხეულის დაზიანება (გამ. 21, 28-32); ცხოველის დაზიანება (გამ. 21, 33-34); პირუტყვის ორთაბრძოლა (გამ. 21, 35-36).

³⁵ ლოპუხინი ა. პ., ბიბლიის განმარტებანი II, დეკანოზი ძინძიბაძე ზ. (რედ.), მეტრეველი თ. (მთარგმნ.), თბ., 2000, 103.

³⁶ იქვე, 100.

³⁷ Dunson B.C., The Kingdom of God in the Old Testament: From Abraham to Israel, 2015, <<https://www.ligonier.org/blog/kingdom-god-old-testament-abraham-israel/>>, [01.02. 2015].

მღვდელთა სამეფოზე ცნობები გვხვდება ახალ აღთქმაშიც, კერძოდ, კათოლიკე და პავლე მოციქულის ეპიტოლენში, და მოციქულ იოანეს გამოცხადებაში:

1. კათოლიკე ეპისტოლენში ვკითხულობთ: „...თქვენა ხართ რჩეული მოდგმა, სამეფო სამღვდელთა...“ (1 პეტრ. 2, 9).

2. პავლეს ეპისტოლედან ირკვევა, რომ ქრისტე ყველა მორწმუნის მღვდელმთავარი, მომავალი მეფე და ჭეშმარიტი სამეფო სამღვდელთა საფუძველია: „...ტახტი შენი, ღმერთო, უკუნითი უკუნისამდე, და კვერთხი სიმართლისა...“ (ებრ. 1, 8); „...შენა ხარ მღვდელი უკუნისამდე, წესისამებრ მელქისედეკისა“ (ებრ. 5, 6).

3. მოციქულ იოანეს გამოცხადებაში ვკითხულობთ: „ვინც მეფეებად და თავისი ღმერთისა და მამის მღვდლებად გვაქცია...“ (გამ. 1, 6). იოანემ ზეცაში ღმერთის ტახტთან მრავალი სულიერი ქმნილება იხილა. ისინი კრავს „ახალ სიმღერას“ უმღეროდნენ: „...ჩვენი ღვთის სამეფოდ და მღვდლებად გახადე ისინი და მეფეები იქნებიან, დედამინის მმართველები“ (გამოცხ. 5, 8-10). მოგვიანებით ნანახ ხილვაში იოანე ამ მმართველების შესახებ ამბობს: „ისინი იქნებიან ღვთისა და ქრისტეს მღვდლები და მასთან ერთად იმეფებენ ათას წელს“ (გამოცხ. 20, 6). ქრისტესთან ერთად ისინი ქმნიან სამეფო სამღვდელთა, რომელსაც მთელი კაცობრიობისთვის მოაქვს სარგებლობა.

3.2.3. ისრაელი

ებრაელთა მეფის მმართველობა, როგორც სახელმწიფოს მმართველობის დაფუძნების ფორმალური ეტაპი, აღწერილია წიგნში „პირველ მეფეთა“. სამუელთან მისულმა ისრაელის ხალხმა გამოხატა მეფის დასმის სურვილი (1 მეფ. 8, 5), რადგან სამუელის შვილები, რომლებიც ისრაელის მსაჯულებად იქნენ დადგენილი, არ გაჰყვნენ მამის გზას და არღვევდნენ სამართალს (1 მეფ. 8, 1-4) და სჯეროდათ, რომ ერთმპყრობელი მეფის ძლიერი ხელი საკმარისი გარანტი იქნებოდა მრავალი მეორეხარისხოვანი მმართველობის ბოროტმოქმედებათა ასალაგმავად.³⁸

„პირველ მეფეთა“ წიგნში გადმოცემულია მეფის დასმის მოთხოვნასთან დაკავშირებული მოვლენები. რომ ამ მოთხოვნით, ისრაელის ხალხმა ღმერთი უარყოს, როგორც თავისი მეფე (1 მეფ. 8, 7-8). ისრაელის ხალხის მცდარი მოტივების მიუხედავად, როდესაც მოითხოვენ მეფის დასმას (1 მეფ. 8), ღმერთი თავის ხალხს უბოძებს პირველ მეფეს იმ აღთქმის აღსასრულებლად, რომელიც ღმერთმა მოსესთან დადო (რჯლ. 17).³⁹ ღმერთი მეფედ გამოარჩევს საულს, ბენიამინის ტომიდან, რომლიდანაც ისრაელის ხალხში იწყება მეფის ფორმალური მმართველობა.

ეპისკოპოს ნიკოდიმის მილაშის სიტყვებით: „უფალმა, აკურთხა რა ისრაელის პირველი მეფის, საულის სახით სამეფო მსახურება, ამით მან აკურთხა ყოველგვარი სახელმწიფო ხელისუფლება, დამოუკიდებლად მმართველობის ფორმისა“.⁴⁰

საული არ მართავს ისრაელის ხალხს ღმერთის სჯულის მიხედვით (1 მეფ. 13, 8-15) და, საბოლოოდ, გადაყენებული იქნება მეფის ტახტიდან (1 მეფ. 15). სწორედ ამ დროს დავითი ზეთისცხებით დგინდება ისრაელის მეფედ (1 მეფ. 16). მის დროს მეფობა თავისი სისრულით წამოჩინდება (2

³⁸ ლოპუხინი ა. პ., ბიბლიის განმარტებანი IV, *ძინძობაძე ზ. (რედ.), მეტრეველი თ. (მთარგმნ.)*, თბ., 2000, 159.

³⁹ *Dunson B.C., The Kingdom of God in the Old Testament: From Abraham to Israel*, 2015, <www.ligonier.org/blog/kingdom-god-old-testament-kingship-and-creation>, [01.02. 2015].

⁴⁰ *დეკანოზი ციპინი ვ.*, საეკლესიო სამართალი, იხ.: საღვთისმეტყველო სამეცნიერო აღმანახი „ფერისცვალება“, გამომცემლობა „ანთიმოზ ივერიელი“, №1, თბ., 2010, 123.

მეფ. 2) და სრულდება იმით, რომ ღმერთი, ნათან წინასწარმეტყველის პირით, აღთქმას დაუდებს დავითს (2 მეფ. 7; ასევე იხ. ფს. 89, 35), რომ ღმერთი დაიცავს სამეფო ხაზს მომავალში მეფე დავითიდან (2 მეფ. 7, 12-16), რომლის შტოდანაც მომავალში ქვეყანას მოეველინება ქრისტე (მათე 1, 6-17).

ბიბლიის კომენტარებში ვკითხულობთ, რომ „ამ დროისთვის არსებული სახალხო მმართველობის ფორმა თეოკრატიის ხასიათს ატარებდა (ანუ ღვთივმმართველობისა) ამ სიტყვის სრული გაგებით. ზეცისა და ყველა ხალხების ღმერთი (თეოკრატია ფართო გაგებით) თავისი რჩეული ხალხებისთვის უფალი მიწიერ ხელმწიფესაც წარმოადგენდა“.⁴¹

დავითთან დადებული პირობა, რომ ღმერთი განამტკიცებს დავითის მეფობის ტახტს სამარადისოდ (2 მეფ. 7, 13), განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს წინასწარმეტყველებთან. ისრაელის ისტორია, წარმატებული მომენტების მიუხედავად, უმთავრესად აღწერს ისრაელის მეფეების წარუმატებლობას, მართონ ქვეყანა ღმერთის იმ მოთხოვნების შესაბამისად, რომელიც მოცემულია რჯულის მე-17 თავში. მეფეები ვერ შეძლებენ, ისრაელი აქციონ „წმინდა ხალხად და მღვდელთა სამეფოდ“ და „სინათლედ ხალხებისთვის“. ღმერთის აღთქმა, რომ ისრაელი იქნებოდა კურთხეული ხალხებს შორის (დაბ. 12, 1-3), ვერ განხორციელდა ძველ აღთქმაში. ღმერთის სამეფო თითქოსდა განადგურების პირასაა, იუდეის სამეფოს სახელგატეხილი დასასრულია (4 მეფ. 17, 6-23; 24, 15, 18-20, 2 ნეშტ. 36, 10-14), მაგრამ ღმერთი ამით ურთიერთობას არც ისრაელთან ამთავრებს და არც ისრაელის მეფეებთან. ძველ აღთქმაში ამ მომენტიდან მოვლენათა სამომავლო განვითარებას გვამცნობენ წინასწარმეტყველები.⁴²

წინასწარმეტყველები გადმოგვცემენ, რომ ისრაელის სამეფოს ორად გაყოფისა და მეფეების გადასახლების მიუხედავად,⁴³ ღმერთი არ მიატოვებდა და არც მიუტოვებია თავისი განზრახვა, ეპატრონა მის ხალხზე და მსოფლიოზე დავითის ხაზში მეფის გამოჩენით. მრავალი წინასწარმეტყველური პასაჟი ცხადყოფს, რომ ერთადერთი იმედი ისრაელში მტკიცე და მართლმორწმუნე სამეფოს დაფუძნებისა მდგომარეობს სამომავლო ღმერთის გამოსყიდვით საქმიანობაში. ადამიანის გული ერთობ გახრწნილია, რათა მიღწეულ იქნეს მსოფლიოზე ღმერთის ბატონობის მიზანი დაცემული ისრაელისა და ცოდვებიანი მეფეებით. პერიოდული მართლმორწმუნეობის გამოცოცხლების მიუხედავად (როგორც არის სოლომონის რეფორმები, 4 მეფ. 4), საკმარისი არ არის, უზრუნველყოს ღმერთის დომინანტობა ქვეყანაზე. ისრაელის მიწიერი წარუმატებლობის მიუხედავად, ღმერთი არ მიატოვებს მის განზრახვას, იბატონოს მთელ ქვეყანაზე მის მიერ დანიშნული ადამიანი-მეფის მეშვეობით.⁴⁴

ბ. დანსონი სვამს შეკითხვებს: როგორ გამოავლენს ეს მეფობა თავის თავში? რა არის საჭირო იმისათვის, რომ ღმერთმა შეცვალოს ისრაელის წარუმატებლობა და აქციოს იგი სინათლედ, რომელიც განავრცობს მის მეფობას მთელს ქვეყანაზე? პირველად, ღმერთი იწყებს ახალი გამოსვლით. თუმცა ეს გამოსვლა არ იქნება, უბრალოდ, ისრაელის მტრებისაგან თავის დახსნა, ღმერთი მოეველინება ხელმწიფედ, როგორც მწყემსი ახალ ქმნილებაში, და განაახლებს თავის ბატონობას საკუთარ ხალხზე (ეს. 35, 1-4; 8-10) – პასუხობს ბ. დანსონი.⁴⁵

⁴¹ ლოპუზინი ა. პ., ბიბლიის განმარტებანი IV, *ძინძიბაძე ზ. (რედ.), მეტრეველი თ. (მთარგმნ.)*, თბ., 2000, 159-160.

⁴² *Dunson B.C., The Kingdom of God in the Old Testament: From Abraham to Israel*, 2015, <www.ligonier.org/blog/kingdom-god-old-testament-kingship-and-creation>, [01.02. 2015].

⁴³ დანვრილებით იხ. <www.patheos.com/blogs/christiancier/2015/10/10/a-list-of-kings-from-the-bible/>, [01.02. 2015].

⁴⁴ *Dunson B.C., The Kingdom of God in the Old Testament: From Abraham to Israel*, 2015, <www.ligonier.org/blog/kingdom-god-old-testament-kingship-and-creation>, [01.02. 2015].

⁴⁵ იქვე.

წინასწარმეტყველები კი ღმერთის მიერ მისი ხალხის გამოსხნაზე საუბრობენ, როგორც ღმერთის სამეფოს აღორძინებაზე: „...! აჰა, მოვა უფალი ღმერთი ძლიერებით და იხელმწიფებს მისი მკლავი, ...“ (ეს. 40, 9-11).⁴⁶

3.2.4. ისრაელის სამართალი

რჯული, ყველაზე ვიწრო გაგებით, იყო მართლმსაჯულების ადმინისტრირების საფუძველი, რომელიც ხორციელდებოდა ადგილობრივი უხუცესების მიერ ქალაქების კარიბჭეებთან. თუმცა, რთული საქმეები გადაეცემოდა საყდრისის ხელისუფალთ იერუსალიმში. მეფე ასრულებდა სასამართლო ფუნქციებსაც და მისმა გადაწყვეტილებებმა შექმნა პრეცედენტები, რომლებმაც განაპირობეს ხუთნიგნულში რამდენიმე კოდექსის გაერთიანება. ისტორიულ ჩანერებში აღწერილია ის მოვლენები, რომლებმაც ხელი შეუწყო ამ პროცესს: სამუელმა დაადგინა სამეფო პრივილეგიების წიგნი (1 მეფ. 8), რომელსაც მოჰყვა იერემიას (იერ. 36) ალექმის წიგნი იოშიაჰუს მეფობისას (2 კგ. 23) და ეზრას მონოდება (ეზრა 7: 10).⁴⁷

ებრაულ სამართლის კოდექსებში ორი სახის კანონები შეინიშნება: (1) კაზუისტური, პრეცედენტული, რომლებიც შეიცავს ქმედების პირობით აღწერას და სასჯელს, და (2) აპოდიქტური, ანუ რეგულაციები, საღვთო ბრძანებების ფორმით (მაგ., ათი მცნება).⁴⁸

აპოდიქტურად ფორმულირებული კანონები შეეხება როგორც რელიგიურ, ასევე საერო ცხოვრების სფეროებს. თეოლოგი ალბრეხტი მიიჩნევდა, რომ აპოდიქტური კანონები, ისრაელისეულია, თავისი წარმომავლობით, განსხვავდება „კაზუისტური“ ან პრეცედენტული სამართლისაგან, რომელიც საერთო მემკვიდრეობის ნაწილს წარმოადგენდა, რომელსაც იზიარებდნენ ქანაანელები და სხვა ახლოაღმოსავლური ერები.⁴⁹ ათი მცნება კი აყალიბებს ზოგადეთიკურ პრინციპებს, მაშინ როცა პრეცედენტული სამართალი იყენებს ამ პრინციპებს კონკრეტულ შემთხვევებში.⁵⁰

ძველ ალექმაში გვხვდება შემდეგი სამი სამართლის კოდექსი: (1) ალექმის წიგნი, იგივე ალექმის კოდექსი; 2. რჯულის კოდექსი, და (3) სამღვდლო კოდექსი.

ალექმის კოდექსი უძველესია (გამ. 20, 22-23, 33) და დაყოფილია შემდეგ თავებად: 1. პროლოგი; 2. ღმერთის თავყანისცემის კანონები; 3. კანონები, რომლებიც შეეხება ადამიანებს; 4. საკუთრებასთან დაკავშირებული კანონები; 5. კანონები ალექმის გაგრძელებაზე, და 6. ეპილოგი, გაფრთხილებებითა და შეპირებებით. კოდექსში ასევე გათვალისწინებულია ტალიონის კანონი (*lex talionis*) და სასჯელის შეცვლა ფულადი კომპენსაციითა და ჯარიმით.⁵¹

რჯულის კოდექსი წარმოადგენს ისრაელის სამართლის რევიზიას და დაყოფილია შემდეგ თავებად: 1. კანონები და დადგენილებები, რომლებიც შეეხება მხოლოდ ქანაანელებს და იერუსალიმის ხრამში ღვთის თავყანისცემას, მაღალი ადგილების გამოკლებით; 2. კანონები დაკავშირებული

⁴⁶ Dunson B.C., *The Kingdom of God in the Old Testament: From Abraham to Israel*, 2015, იხ.: <www.ligonier.org/blog/kingdom-god-old-testament-kingship-and-creation>, [01.02. 2015].

⁴⁷ Oxford Dictionary of the Bible, (by W. R. F. Browning) Oxford University Press, 2003, 1156.

⁴⁸ Hebraic Law, Encyclopædia Britannica, Encyclopædia Britannica, inc, July 20, 1998, <<https://www.britannica.com/topic/Hebraic-law>> [10.09.2019]

⁴⁹ The Anchor Bible Dictionary, (Editor in Chief, David Noel Freedman), published by Doubleday, New York, USA, 1992, 5197.

⁵⁰ Law and the Bible, (Edited by Robert F. Cochran Jr. and David Van Druenen), InterVarsity Press, Dorner Groove, Illinois, USA, 2013, 82.

⁵¹ Hebraic Law, Encyclopædia Britannica, Encyclopædia Britannica, inc, July 20, 1998, <<https://www.britannica.com/topic/Hebraic-law>>, [10.09.2019].

შაბათის დღესთან; 3. წინამძღოლების წესები; 4. სხვადასხვა სამოქალაქო, რიტუალური და ეთიკური კანონები, და 5. კურთხევებისა და წყევლის ეპილოგი.⁵² რჯულის კოდექსი (მეორე რჯულის 12-16-ე თავები) ფართოდ არის იდენტიფიცირებული იერემიას დროს ტაძარში ნაპოვნ წიგნთან. იგი მოსეს მიერ სიტყვიერად გადაეცა ისრაელის ხალხს, ვიდრე შევიდოდნენ ალთქმულ მიწაზე.⁵³

მღვდელმსახურების კოდექსი, რომელიც შეიცავს მთავარ ნაწილს, რომელსაც უწოდებენ სინმინდის კოდექსს (ლევიაში, 17–26 თავები), გვხვდება გამოსვლის სხვადასხვა ნაწილში, ლევიალების ყველა ნაწილში და რიცხვების უმეტესობაში. კოდექსი ყურადღებას უთმობს რელიგიურ დღესასწაულებს, ინსტიტუციურ და რიტუალურ საქმიანობას და მომდინარეობს გადასახლების შემდგომი პერიოდიდან (ძვ. წ. 538 წლის შემდეგ). მიუხედავად იმისა, რომ სინმინდის კოდექსის კანონთა უმეტესობა შესაძლოა მომდინარეობდეს გადასახლების წინარე პერიოდიდან (ძვ. წ. მე-6 საუკუნე), კანონები ასახავს ბაბილონში გადასახლების გამოცდილების ინტერპრეტაციას. ღმერთის თაყვანისცემის სინმინდე ხაზგასმულია.⁵⁴

გადასახლების შემდეგ რჯული სულ უფრო მუშავდებოდა და ახლდებოდა იუდეის სხვადასხვა ჯგუფის მიერ, როგორც ამას თავად რჯულიც ითვალისწინებდა (მეორე რჯულის 15-22 თავები). ფარისეველთა ზეპირი კანონი, რომელიც საბოლოოდ თავმოყრილ იქნა მიწაში ახ. წ. დაახლოებით 200 წელს, წარმოადგენდა რჯულის დანამატის მხოლოდ ერთი სახეს. საზოგადოებამ ქიმრანში, იერუსალიმისა და ტაძრისაგან განცალკავებით, შეიმუშავა სინმინდის კოდექსი, რომელიც განმარტა ფილონ ალექსანდრიელმა ალეგორიით. აღნიშნულია, რომ იესო არ მოეკლინა, რათა გაეუქმებინა რჯული, არამედ, სინაის მთაზე ქადაგებისას რჯულს მისცა რადიკალური ინტერპრეტაცია. პავლე, როგორც ასეთი, არ გამოდიოდა იუდეური რჯულის წინააღმდეგ, არამედ იგი უარყოფდა იმ მოსაზრებას, რომ რჯულის დაცვა იყო ქრისტიანისთვის გადარჩენის საშუალება (გალ. 5, 4).⁵⁵

3.3. მელქისედეკი – ქვეყნის ხელისუფალი

სახელმწიფოს საკითხის გაანალიზებისას, ბიბლიის კომენტარებში და, ზოგადად, რელიგიურ-თეოლოგიურ ლიტერატურაში, განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა მელქისედეკის პიროვნებას.⁵⁶

სალემის მეფისა და უზენაესი ღმერთის მღვდელს, მელქისედეკის პიროვნების განსაკუთრებული გამოიხატება იმაში, რომ იგი არაფორმალურ მეფე აბრაამზე ისე მაღლა დგას, რომ მელქისედეკი აკურთხებს აბრაამს, ხოლო ეს უკანასკნელი ნადავლის მეათედს უწილადებს მას (დაბ. 14, 18-20). შევნიშნავთ, რომ ღმერთის თვალში აბრაამი ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული მეფეა, რასაც მონიშნავს შემდეგი ორი ფაქტი, კერძოდ:

⁵² Hebraic Law, Encyclopædia Britannica, Encyclopædia Britannica, inc, July 20, 1998, <<https://www.britannica.com/topic/Hebraic-law>>[10.09.2019].

⁵³ Oxford Dictionary of the Bible, (by W. R. F. Browning), Oxford University Press, 2003, 1156.

⁵⁴ Hebraic Law, Encyclopædia Britannica, Encyclopædia Britannica, inc, July 20, 1998, <<https://www.britannica.com/topic/Hebraic-law>> [10.09. 2019].

⁵⁵ Oxford Dictionary of the Bible, (by W. R. F. Browning) Oxford University Press, 2003, 1156.

⁵⁶ მაგალითად: *Christian S.*, Types and Shadows: Prophetic Pictures to Wholeness in Christ, USA, 2006; *Jones M.*, Toward a Christology of Christ the High Priest, Italy, 2006; *Horton F.L.*, The Melchizedek Tradition: A Critical Examination of the Sources to the fifth Century A.D. and in the Epistle to the Hebrews, UK, 1976; *Nattan S.V.*, Kings of The Bible: What They Teach Us, Chapter - Other Heathen Kings, Blessed Quietness Journal, <www.blessedquietness.com/journal/housechu/kings.htm>, [20.05.2016].

1. თავდაპირველად აბრაამს ერქვა აბრამი, ხოლო მის ცოლს – სარაი. მოგვიანებით, ღმერთმა აბრაამს უწოდა აბრაამი, რაც „მრავალი ერის მამას“ ნიშნავს, ხოლო მის ცოლს სარაის უწოდა სარა, რაც „დიდგვაროვან ქალბატონს“ ნიშნავს (დაბ. 17, 5, 15);

2. აბრაამი, ღმერთთან სიახლოვის გამო ღირსი შეიქმნა, წოდებულიყო - ღმერთის მეგობარი (ეს. 41, 8; იაკ. 2, 23), სხვა მამათავერებთან ღმერთის ასეთი ჯილდო არ მეორდება. აბრაამის ასეთი მაღალი მეფური მდგომარეობის მიუხედავად, პავლე მოციქული, აბრაამთან მიმართებაში, მელქისედეკის სიდიადეს შემდეგნაირად გადმოსცემს: „მაშ, იხილეთ, რაოდენ დიდია ის, ვისაც მამამთავარმა აბრაამმა თავისი ნადავლის მეთაფი უწილადა“ (ებრ. 7, 4).

მელქისედეკის კურთხევის ფაქტში ნიშანდობლივია კურთხევის შინაარსი (ღვთიური მადლი, რომელიც ებოძა აბრაამს და ამისთვის უფლის მიმართ აღვლენილი სამადლობელი, დაბ. 14, 18-29). კერძოდ, მელქისედეკის კურთხევა არის საღვთო ნების და სჯულის განხორციელების დასტური აბრაამის ქმედებაზე (მეფეების შემუსვრა, ძმისწულის ტყვეობიდან დახსნა და მიტაცებული ნადავლის ხელში ჩაგდება). ამ აზრს ამყარებს ბიბლიის კომენტარებში გაკეთებული შენიშვნაც, რომ აბრაამის პატარა ჯარის გამარჯვება ქედორლალომერის უზარმაზარ ჯართან (დაბ. 14, 9-17) უფრო თვალნათლივ გვიჩვენებს, რომ აბრაამს ღმერთის ძალა უდგას შემწედ (ფს. 32, 16-18).⁵⁷

მელქისედეკის საიდუმლო მსახურებაში, მის განსაკუთრებულ წოდებასა და მეფური სიდიადით სავსე მღვდელთმსახურებაში სრულად და თვალნათლივ არის გამოხატული პარალელი მელქისედეკსა და ქრისტეს შორის, რაც სწავლების სახით მთელი მისი სისადავით აქვს გადმოცემული პავლე მოციქულს (ებრ. 7).⁵⁸

მელქისედეკსა და ქრისტეს შორის პარალელები, ძირითადად, ეფუძნება შემდეგ მტკიცებებს:

1. მათი მეფობა და მღვდლობა ღმერთის მოწოდებით არის გამოწვეული;

2. წარმოშობიანი არიან არასამღვდელო ტომიდან, არ ჰყოლიათ თავისი მსგავსი წინამორბედი მღვდელმთავარი და არ აქვს დასაბამი და დასასრული;⁵⁹

3. მელქისედეკის მიერ პურისა და ღვინის გამოტანა მოიაზრებს ახალატქმისეულ ევქარისტის საიდუმლოებას;⁶⁰

4. ტერმინების ეტიმოლოგიური კვლევა ადასტურებს, რომ „მელქისედეკის სალიმისა და იერუსალიმის ერთიდაიგივეობა, უდავო ფაქტს წარმოადგენს“. იერუსალიმი მოიხსენიება „იერუსალიმი“-ს ფორმით, რაც ნიშნავს – „ქალაქი სალიმი“.⁶¹ სალემის მეფე ნიშნავს მშვიდობის მეფეს. სიტყვა შალომი ებრაულად ნიშნავს მშვიდობას. სიტყვა სალემი კი ეფუძნება შალომს, რაც ნიშნავს მთლიანობას და სამართლიანობას – მშვიდობასთან მიმართებაში.⁶² პავლე მოციქულის მიხედვით, სახელი მელქისედეკი განიმარტება, როგორც „სიმართლის მეფე“, შემდეგ კი – „მეფე სალემისა“, ანუ „მშვიდობის მეფე“ (ებრ. 7, 2). ამგვარად, სალემი და ისრაელი არის ერთი და იგივე ქალაქი, რომლის მეფე ძველ აღთქმაში არის მელქისედეკი, ხოლო ახალ აღთქმაში – ქრისტე.

5. წმიდა მამათა სწავლებით, მელქისედეკი მოასწავებდა ქრისტეს. სიტყვა მელქისედეკი ნიშნავს – „მეფე სიმართლისა“, იესო ქრისტეც არის მეუფე სიმართლისა (ფს. 9, 9); ღირსება მელქისე-

⁵⁷ ლოპუზინი ა. პ., ბიბლიის განმარტებანი IV, *ძინძიბაძე ზ. (რედ.), მეტრეველი თ. (მთარგმნ.)*, თბ., 2000, 173.

⁵⁸ იქვე, 174-175.

⁵⁹ ფს. 109 (110), 4; ებრ. 5, 10; 6, 20; 7, 3; 14-17.

⁶⁰ ლოპუზინი ა. პ., ბიბლიის განმარტებანი IV, *ძინძიბაძე ზ. (რედ.), მეტრეველი თ. (მთარგმნ.)*, თბ., 2000, 176.

⁶¹ Christian S., *Types and Shadows: Prophetic Pictures to Wholeness in Christ*, USA, 2006, 84-85; ლოპუზინი ა. პ., ბიბლიის განმარტებანი IV, *ძინძიბაძე ზ. (რედ.), მეტრეველი თ. (მთარგმნ.)*, თბ., 2000, 175-176.

⁶² Christian S., *Types and Shadows: Prophetic Pictures to Wholeness in Christ*, USA, 2006, 84.

დეკისა, სალიმის, ანუ მშვიდობის მეფისა, მოასწავებს ქრისტეს – მთავარს მშვიდობისა (ესაია 9, 6). დაბადებაში არ არიან მოხსენიებულნი მელქისედეკის მშობლები, მისი შობის და სიკვდილის დრო; თანახმად წმ. პავლე მოციქულის განმარტებისა, ეს იმიტომ არის, რომ მელქისედეკ მეფის სახით წარმოდგენილია ქრისტე, რომელიც ღვთაებრივის ბუნებით არ ეკუთვნის არც ერთ ერს; გარდა ამისა, მელქისედეკის სახეში შეერთება სამეუფო და სამღვდლო ღირსებათა მოასწავებდა იესო ქრისტეს – საუკუნო მეუფეს, რომლისა სუფევისა არა არს დასასრულ და საუკუნო მღვდელთ მთავარს, რომელმაც ერთ გზის შესწირა თავი თვისი (ებრ. 7, 27) და საუკუნო შუამდგომელია ჩვენთვის წინაშე ღვთისა.⁶³

ბიბლიის კომენტარების მიხედვით, სალემის მეფე მელქისედეკი სრულიად განსაკუთრებული პიროვნებაა. იმ ვითარებამ, რომ მოსე არავითარ ცნობას არ იძლევა მის შესახებ, ხოლო ფსალმუნების ავტორი და მოციქული პავლე მიგვანიშნებს მის საიდუმლო კავშირზე თავად უფალ იესო ქრისტესთან (ფს. 76, 2, 4; ებრ. 6, 20; 7, 1-3, 11, 19), მრავალი სხვადასხვა აზრი დაბადა მელქისედეკის პიროვნებაზე და მის მსახურებაზე.⁶⁴ ურთიერთგამომრიცხავი არგუმენტების მიუხედავად, სარწმუნოდ მიიჩნევა ის აზრი, რომ მელქისედეკი არის ძველ აღთქმაში ქრისტეს პირველსახე, რომლის პიროვნებაში გაერთიანებულია „მეფისა და მღვდლის“ მსახურება.⁶⁵

სწორედ ამ გარემოებებამ განაპირობა, სახელმწიფოსა და სამართლის საკითხის კვლევისას ცალკე საკითხად გამოგვეყო მელქისედეკის პიროვნება, რადგან მელქისედეკი თავისი მდგომარეობით აღემატება არათუ პრველქმნილ მეფეს, ადამს, შემდეგ – ნოეს და პირველქმნილი ადამიანის შთამომავალთა მეფეებს, იგი ძველ აღთქმაში მიიჩნევა, როგორც ქრისტეს პირველსახე, ანუ ზეცი-სა და ქვეყნის მეფე (ფს. 76, 2, 4; ებრ. 6, 20; 7, 1-3, 11, 19).

3.4. სახელმწიფოსა და სამართლის იდეა წარმართულ საზოგადოებაში

ძველი აღთქმის საღვთო ისტორია წარმართ მეფეებსა და სამეფოებზე ცნობებს გვანჯდის ბაბილონის გოდოლის შენების პერიოდიდან, როდესაც ნოეს შთამომავლობა თავ-თავისი მოდგმის მიხედვით გაიფანტება დედამიწის სხვადასხვა მხარეში (დაბ. 10, 32), დაივიწყებს ჭეშმარიტ ღმერთს, სარწმუნოებას და მათ შორის გავრცელდება ცრუ სარწმუნოება.⁶⁶

პირველი ბიბლიური ცნობა დედამიწაზე პოლიტიკური და სახელმწიფო ცხოვრების დასაწყისზე გვხვდება „დაბადების“ ნიგნშივე, ნებროთის სამეფოსთან დაკავშირებით (დაბ. 10, 9). ავტორიტეტულ მეცნიერთა უმრავლესობის აზრით, ბიბლიაში ლაპარაკია „პირველ ქალდეურ კონფედერაციაზე“, ანუ ქალდეველთა ქალაქების პირველ კავშირზე, რომლებიც გაერთიანებულნი იყვნენ სახელგანთქმული ქუშეთელი ნებროთის ძალაუფლების ქვეშ, რომელიც ძველქალდეურ წარწერებში იხსენიება „არბა-ლიზუნის“ ტიტულით, ანუ ოთხი ენის ხელმწიფედ.⁶⁷ ცნობილი ინგლისელი ორიენტალისტის, გეორგ სმიტის აზრით, აქადი იყო მეფე სარგონის სამფლობელოს დედაქალაქის და მდებარეობდა ევფრატის სანაპიროზე, სიფვართან ახლოს, ბაბილონიდან ჩრდილოეთით.

⁶³ სახელმძღვანელო ძველი და ახალი აღთქმის შესასწავლად, (შემდგ. ა. პ-სის მიერ), ქუთაისი, 1909, 50-51.

⁶⁴ ლოპუზინი ა. პ., ბიბლიის განმარტებანი I, *ძინძიბაძე ზ. (რედ.), მეტრეველი თ. (მთარგმნ.)*, თბ., 2000, 174-175.

⁶⁵ იქვე, 177.

⁶⁶ დეკანოზი *ყუბანიშვილი ნ.*, ძველი აღთქმის საღვთო ისტორია, თბ., 1990, 40; წარმართულ რელიგიებზე ის.: *ადეიშვილი გ.*, ღმერთი: სამყაროს გონება, თბ., 2008, 15-19; *გოგებაშვილი ი.*, საღვთო ისტორია, თბ., 2016, 19-20.

⁶⁷ ლოპუზინი ა. პ., ბიბლიის განმარტებანი I, *ძინძიბაძე ზ. (რედ.), მეტრეველი თ. (მთარგმნ.)*, თბ., 2000, 139.

ამ ოთხი ქალაქისაგან ყალიბდებოდა სახელმწიფოთა პირველი კავშირი, ანუ უძველესი ქალდეე-ბაბილონის სამეფო.⁶⁸

დაბადების მეთავე თავის მე-11-12 მუხლების განმარტებიდან ირკვევა, რომ სემიტებმა, რომლებიც უკმაყოფილონი იყვნენ ნებროთისა და ქუშიტების დესპოტური მართვით, არჩიეს, გასცლოდნენ და გადასულიყვნენ ჩრდილოეთისკენ და შეექმნათ იქ თავიანთი სამეფო. აღნიშნულია, რომ აშური აგებს თავისი სამეფოს ახალ ცენტრს – ჩრდილოეთის ქალაქ ნინევეს, რომელიც შემდგომ უმძლავრესი ასირიული მონარქიის უდიდეს დედაქალაქად იქცა (იოან. III, 3 და IV, 11).⁶⁹

ბიბლიაში მრავლად გვხვდება ცნობა კერპთმსახური მეფეების შესახებ. მაგალითად, დაბადების მე-14 თავში გვხვდება ცნობა შინყარის, ელასარის, ელამის, გოიების, სოდომის ადმას, ცებოიმის, ბედაყის (ცოლარის) მეფეებზე (დაბ. 14, 1-3).

დაბადების 36-ე თავში საუბარია მეფეებზე, რომლებიც მეფობდნენ ედომის ქვეყანაში, ვიდრე ისრაელის მოდგმას მეფეები ეყოლებოდათ (დაბ. 36, 31-43). დაბადებისა და გამოსვლის წიგნებში კი საუბარია ეგვიპტის ფარაონებზე. ზოგადად, ძველი აღთქმის ტექსტში სულ მოხსენიებულია 14 ფარაონი, რომელთაგან მხოლოდ სამზეა საკმარისი ინფორმაცია მათი გაანალიზებისთვის. კერძოდ, ცნობები, რომელიც შეეხება აბრაამის, იოსების და მოსეს ფარაონებთან ურთიერთობას.⁷⁰

გარდა ამისა, ძველი აღთქმის სხვა წიგნებშიც მოიპოვება მრავალი ცნობა ისეთ კერპთაყვანისმცემელ სამეფოებზე თუ იმპერიებზეც, როგორც არის ბაბილონი,⁷¹ ეგვიპტე,⁷² სირია,⁷³ სპარსეთ-მიდია,⁷⁴ საბერძნეთი⁷⁵ და რომი⁷⁶. წყაროების ანალიზით ირკვევა, რომ ძველ აღთქმაში 59 წარმართული ქვეყანა⁷⁷ და 35-ზე მეტი მეფე არის მოხსენიებული.⁷⁸

ზემოთ მოყვანილ წარმართული სახელმწიფოების სამართალთან დაკავშირებით კი უნდა აღინიშნოს, რომ იმდროინდელ წარმართულ სახელმწიფოებში მოქმედებდა როგორც დაუნერული, ასევე დანერული სამართალი.

მაგალითად, ბიბლიის ტექსტიდან ირკვევა, რომ ფილისტიმელთა მეფე აბიმელეჟი გამოსცემს ბრძანებას, რათა ისააკსა და მის ცოლს ხელი არ ახლონ (დაბ. 26, 11). ეგვიპტის მეფე გასცემს ბრძანებას, რომლის მიხედვით, ებრაელების ახალშობილი ვაჟიშვილნი წყალში უნდა ჩაეყარათ (გამ. 1, 16). ცნობები გვხვდება მიდიელთა სამეფოში დადგენილებაზე, ბრძანებაზე, სიგელსა და კანონზე (დან. 6, 8-9).

საინტერესოა ღმერთისადმი ისრაელი ხალხის მოთხოვნა ფორმალური მეფის დადგენასთან დაკავშირებით: „...დაგვიდგინე ახლა მეფე, რომ სხვა ხალხების წესისამებრ განგვსჯიდეს. ...ჩვენც ისეთები უნდა ვიყოთ, როგორც სხვა ხალხები არიან. ჩვენი მეფე განგვსჯის ჩვენ...“ (1 მეფ. 8, 5, 19-20).

⁶⁸ ლოპუხინი ა. პ., ბიბლიის განმარტებანი I, *ძინძიბაძე ზ. (რედ.)*, მეტრეველი თ. (მთარგმნ.), თბ., 2000, 140.

⁶⁹ იქვე, 141.

⁷⁰ დანვრილებით იხილეთ: *Nattan S.V., Kings of The Bible: What They Teach Us, Chapter - Other Heathen Kings, Blessed Quietness Journal*, <www.blessedquietness.com/journal/housechu/kings.htm>, [20.05.2016].

⁷¹ მაგ. დაბ. 10, 8-10; 11, 8, 9; საქ. 7, 2.

⁷² მაგ. დაბ. 10, 6, 13-14; 12, 14-15; 40, 1-2; 41, 1-3.

⁷³ მაგ. დაბ. 10, 8-10; ეს. 7, 20.

⁷⁴ მაგ. დაბ. 10, 22; ესთ. 1, 1, 3.

⁷⁵ დან. მე-2, მე-8 და მე-10-11 თავები.

⁷⁶ დან. 2, 33, 40-43; 7, 7-8, 19-25.

⁷⁷ იხ. <www.bible-history.com/old-testament/nations.html>, [01.04.2016].

⁷⁸ იხ. <www.idahobaptist.com/biblical-kings-and-queens-i-timothy-117/>, [01.04.2016].

პირდაპირ დათქმას წერილობითი სამართლის აქტების შესახებ კი ვხვდებით ესთერის წიგნში, მაგალითად:

„...სამეფო ბრძანება, ჩაინეროს სპარსელთა და მიდიელთა რჯულში, ... (ესთ. 1, 19); „მეფე ახაშვეროშის სახელით დაინერა და სამეფო ბეჭდით დაიბეჭდა“ (ესთ. 3, 12); „დანერლი კანონის პირი...“ (ესთ. 4, 8); „წერილის პირი უნდა გაცვათ, როგორც კანონი...“ (ესთ. 8, 13); „დაადგინეს და დაუნესეს იუდაელებმა თავიანთ თავს, ...დანერლისამებრ“ (ესთ. 8, 13).

თუმცა გაცილებით საინტერესოა ის აურაცხელი სამეცნიერო ლიტერატურა და კვლევები, რომლებიც შეეხება ძველი აღთქმის წარმართ სახელმწიფოთა სამართალს.

განსაკუთრებით საყურადღებოა ბაბილონის იმპერიის სამართალთან დაკავშირებული კვლევები. კერძოდ, ბაზალტის სტელაზე ამოკვეთილი ბაბილონის მეფის, ხამურაბის, სამართლის კოდექსი. ირკვევა, რომ მეფე ხამურაბი იყო ძველ აღთქმაში მოხსენიებული მეფე ამრაფელი (დაბ. 14, 1).⁷⁹

მართალია, ჩვენამდე მოღწეულ იურიდიულ დოკუმენტებს შორის ხამურაბის კანონები ყველაზე მნიშვნელოვანი წერილობითი დოკუმენტია, მაგრამ ყველაზე ძველი იგი მაინც არ არის. 1947 წელს აღმოჩენილ იქნა სამართლის კოდექსი,⁸⁰ რომელიც მეფე ლიპით-იშთარს ხამურაბზე 150 წლით ადრე გამოუცია და ამოკვეთილია სამწახნაგოვან თიხის ფირფიტაზე. მისი დამწერლობა ლურსმულია, მაგრამ წარწერის ენა შუმერულია და შეიცავს პროლოგს, ეპილოგს და კანონების ჩამონათვალს, რომელთაგან მხოლოდ 37 კანონის ტექსტი მეტ-ნაკლებად იკითხება. ლიპით-იშთარსაც დიდხანს არ შერჩენია მსოფლიოში პირველი კანონმდებლის სახელი. 1948 წელს მკვლევარმა ტაჰარ ბაქირმა აღმოაჩინა ორი ფირფიტა, რომელზეც, ჰამურაბის კოდექსის მსგავსად, წარწერები შესრულებულია ბაბილონურ ენაზე და შედგება პროლოგისა და კანონთა ჩამონათვალისაგან. წარწერაში იკითხება მეფე ბილალამას სახელი, რომელსაც ლიპით-იშთარზე, სავარაუდოდ, 70 წლით ადრე უნდა ეცხოვრა.⁸¹

1952 წელს კი, აღმოჩენილ იქნა შუმერთა⁸² მეფის, ურ-ნამუს, სამართლის კოდექსი, რომელიც მეფობდა მეფე ხამურაბამდე დაახლოებით 300 წლით ადრე. იგი იყო კარგად ცნობილი ურის⁸³ მესამე დინასტიის დამაარსებელი და თარიღდება ძვ. წ. 2050 წლით. აღნიშნული სტელები შუმერულ ენაზე წერილობითი სახით შესრულებული იმ ასობით სტელებიდან ერთ-ერთია, რომელიც სტამბულის ანტიკური აღმოსავლეთის ქვეყნების მუზეუმში ინახება.⁸⁴

პირველი წერილობითი სამართლის ძეგლი კი თარიღდება ძვ. წ. 2420 წლით და უკავშირდება ლაგამის ურუკარგინს. არქეოლოგების მიერ აღმოჩენილია ასევე კერძო სამართლის აქტები - ხელშეკრულებები, შეთანხმებები, ანდერძები, თამასუქები, ხელწერილები. იმ დროის ქალაქის მმართველის (*ensi*) ან მისი წარმომადგენლის (*mashkim*) უფლებამოსილებაში შედიოდა სასამართლოზე

⁷⁹ James Or. (*Gen. ed.*), The International Standard Bible Encyclopedia, Vol. 1, USA, 1915, 126.

⁸⁰ Kramer S.N., The Sumerians: Their History Culture, and Character, USA, 1963, 336-340.

⁸¹ Kramer S.N., History Begins at Sumer, USA, 1956, 51-52.

⁸² მრავალი მეცნიერი მიუთითებს, რომ შინყარში (დაბ. 10, 10; 11, 2) იგულისხმება შუმერი, იხ.: Bible Questions Answered, Who were the Sumerians?, <www.gotquestions.org/Sumerians.html>; <www.biblegateway.com/resources/encyclopedia-of-the-bible/Sumer> [01.04.2016].

⁸³ ური არის ჰარანის სამშობლო (დაბ. 11, 28), ქვეყანა, საიდანაც თერახი და აბრაამი გავიდნენ ქანაანის ქვეყანაში (დაბ. 11, 31). ური ძველი აღთქმის დაბადების თავში იწოდება, როგორც „ქელდეველთა ური“, ხოლო ახალი აღთქმის მოციქულთა საქმენში ლუკა მახარობელი მოიხაზრებს მას შუამდინარეთში (საქ. 7. 2-4) იხ. <www.biblehub.com/topical/u/ur.htm> [01.04.2016].

⁸⁴ Kramer S. N., History Begins at Sumer, USA, 1956, 53.

ზედამხედველობა. საქმეები განიხილებოდა კოლეგიალურად, სამი მოსამართლის (*di-kud*) მიერ, რომლებიც აფასებდნენ მტკიცებულებებს, მონმეთა ჩვენებებსა და წერილობით დოკუმენტებს. ურთიერთგამომრიცხავ ჩვენებათა შემთხვევაში საკითხი წყდებოდა ფიცის დადებით. მოსამართლეთა გადაწყვეტილებებს სავალდებულო ხასიათი ჰქონდა, თუმცა მისი გასაჩივრება შეიძლებოდა ახალი მტკიცებულების საფუძველზე.⁸⁵

სამართლის ძეგლებთან დაკავშირებული მეცნიერული კვლევები კი ამტკიცებს იმას, რომ ძველი აღთქმის წარმართულ სახელმწიფოებში ფართოდ იყო გავრცელებული როგორც დაუნერე-ლი, ასევე, დანერევილი სამართლის პრაქტიციკობა.

3.5. შეჯამება

პირველქმნილ ადამიანთა საზოგადოებაში სახელმწიფოსა და სამართალს აქვს ყველასათვის საერთო ტრანსცენდენტური ბუნება. არსებობს ერთგვარი სახელმწიფოს არაფორმალური მმართველობა, რომლის სამართალს წარმოადგენს დაუნერევი საღვთო რჯული, ნორმათა ერთობლიობა. რეალურად კი, ღმერთი არის ყველას კანონმდებელი, აღმასრულებელი და მსაჯული. ბაბილონის გოდოლის შენების პერიოდიდან სახელმწიფოსა და სამართლის საერთო ტრანსცენდენტური ბუნება განიცდის სახეცვლილებას. კერპთაყვანისმცემლობის გაჩენიდან ხალხებში ყალიბდება სახელმწიფოს ფორმალური მმართველობა, რაც გამოიხატება ცრუ ღმერთების აღიარებასა და მათ მსახურებაში.

შესაბამისად, ვერ გავიზიარებთ მოსაზრებას, რომ „სახელმწიფო საზოგადოებრივი პროგრესის შედეგია“⁸⁶. სწორედ რომ „საზოგადოებრივი კავშირების გართულებამ განაპირობა სახელმწიფოს წარმოშობა“ (ვ. ციპინს) და იმ რეგრესმა, რომელსაც ჰქვია სულიერი დაცემა და კერპთმსახურება. წმიდა იოანე ოქროპირის სიტყვებით, ხელისუფლების დანესება ადამიანის გარყვინის შედეგია.⁸⁷

ამგვარად, სახელმწიფო და სამართალი თეოკრატიულ საწყისებზე რჩება იმ განსხვავებით, რომ ებრაელი ხალხი აღიარებს და ემსახურება ერთადერთ, ნამდვილ ღმერთს, ხოლო კერპთაყვანისმცემელი ხალხები – ცრუ ღმერთებს.

სახელმწიფოსა და სამართლის იდეა კი, პირობითად, შეიძლება დავახასიათოთ არაფორმალური და ფორმალური თვალსაზრისით.

1. სახელმწიფოს არაფორმალურ მმართველობაში მოიაზრება:

ა. ღმერთის ხატად შექმნილი ადამიანი, ანუ პირველი არაფორმალური მეფე, რომელსაც მიეცა უფლება მიწიერ სამყაროზე;

ბ. არაფორმალური მეფეები (იგივე მსაჯულნი, წინამძღოლები და ა.შ.), რომლებიც მონოდე-ბულნი არიან, აღასრულონ ჭეშმარიტი ღმერთის ნება, აღთქმა და მცნებები;

გ. მღვდელთა სამეფო ისრაელის ხალხში, რომლის არსი მდგომარეობდა იმაში, რომ ისრაელის ხალხს უნდა მიეღო მეფური მდგომარეობა სხვა ხალხებს შორის, გამხდარიყვნენ „წმინდა

⁸⁵ Encyclopedia of The Bible – Sumer, 4, c. Law, <www.biblegateway.com/resources/encyclopedia-of-the-bible/Sumer>, [01.04.2016].

⁸⁶ მეტრეველი ვ. (რედ.), სამართალმცოდნეობა, თბ., 2003, 25.

⁸⁷ გოგოჩაშვილი თ. (რედ.), წმინდა იოანე ოქროპირი, ჰომილიები, II ტომი, შესაქმის განმარტება, მე-2 ნაწილი, თბ., 2015, 309.

ხალხი“, განწმენდილნი საღვთო სჯულის ცოდვებისაგან, რათა აევსოთ მთელი ქვეყანა უფლის დიდების ცოდნით.

დ. მელქისედეკი, რომელიც ძველ აღთქმაში მიიჩნევა, როგორც ქრისტეს პირველსახე, ზეცისა და ქვეყნის მეფე.

2. სახელმწიფოს ფორმალურ მმართველობაში მოიაზრება:

ა. წარმართული სახელმწიფოები – სათავეს იღებს ბაბილონის გოდოლის შენების პერიოდიდან და შეეხება ქალდეე-ბაბილონის, სირიის, ეგვიპტის, საბერძნეთის, სპარსეთ-მიდიისა და რომის სამეფოებსა და იმპერიებს;

ბ. ისრაელის სახელმწიფო – სათავეს იღებს საულის გამეფებით, რა დროსაც ღმერთი დებს აღთქმას, რომ ისრაელის მეფის, დავითის, შტოდან მომავალში მოავლენს ქრისტეს.

3. სახელმწიფოს არაფორმალური მმართველობის ყველა ზემოთ ჩამოთვლილ შემთხვევაში და ისრაელის ფორმალურ სახელმწიფოში მოქმედებს საღვთო სამართალი, რომლის წყაროს წარმოადგენს ჭეშმარიტი ღმერთი, ხოლო წარმართი სახელმწიფოების საღვთო სამართალის წყაროს წარმოადგენს ცრუ ღმერთები. გარდა ამისა, სახელმწიფოს მმართველობის ორივე ფორმაში, საღვთო სამართალთან ერთად, ასევე მოქმედებს „ხალხის“ დაუნერეელი სამართალი.

შევნიშნავთ იმასაც, რომ იურისპრუდენციაში, სახელმწიფოსა და სამართლის წარმოშობის შესახებ თეორიებს შორის, თეოლოგიური თეორია ყველაზე ადრეული თეორიაა, რომელიც აღმოცენდა მსოფლიოს შესახებ პირველსახეის რელიგიურ-მითოლოგიური წარმოდგენებიდან და, რამდენადაც მსოფლიო შექმნა ღმერთმა, ამიტომ, სახელმწიფო და სამართალიც ღვთაებრივი წარმოშობისაა.⁸⁸ აღნიშნულ ფორმულირებაში მიზანშეწონილია აქცენტი გაკეთდეს იმაზე, რომ სახელმწიფოსა და სამართლის წარმოშობა უკავშირდება ჭეშმარიტ და არა – ცრუ ღმერთს, რადგან:

1. ღმერთი არის ზეცისა და მიწის ხალხების ხელმწიფე, რადგან მან შექმნა ცა და მიწა (დაბ. 1, 1), მას ეკუთვნის მთელი ქვეყანა (გამ. 19, 5), მისი ტახტი უკუნიითი უკუნისამდეა და სიმართლის კვერთხია მისი მეუფებისა (ფსალმ. 44 (45), 7), იგი არის დიდი ღმერთი და მეფე – ყველა ღვთაებაზე აღმატებული (ფსალმ. 94 (95), 3), მისით მეფობენ მეფენი, მთავრობენ მთავარნი, დიდებულნი, ქვეყნის ყველა მსაჯული და მისით აწესებენ სამართალს (იგავ. 8, 15-16), მისი არის სიბრძნე და ძალა, რომელიც ცვლის დროსა და ჟამს, ამბობებს და აღაზევებს მეფეებს (დან. 2, 20-21).

2. ღმერთის მიერ ისრაელის ხალხში ფორმალური სახით მეფის ინსტიტუტის დანესებით, ღმერთი აკურთხებს ყოველგვარ სახელმწიფო ხელისუფლებას, დამოუკიდებლად მმართველობის ფორმისა (ნ. მილაში).

დაბოლოს, სახელმწიფოსა და სამართლის ღვთიურ ონტოლოგიაზე დაყრდნობით, შესაძლებლობა გვეძლევა, ვუპასუხოთ ჩვენ მიერ დასმულ შეკითხვას – სახელმწიფოს მიერ დადგენილი სამართლის ნორმის დარღვევა არის ცოდვა.

თუმცა ასეთი ფორმულირება თვისებრივად წინააღმდეგობრივად გამოიყურება. გამოდის, რომ ისრაელისა და წარმართული, ანუ ჭეშმარიტი ღმერთის და ცრუ ღმერთების მალიარებელი და მსახური სახელმწიფოების მიერ დანესებული სამართლის ნორმების დარღვევაც არის ცოდვა.

იმის გამო, რომ ახალი აღთქმა ყველაზე კარგად წარმოაჩენს მართლმადიდებლური მოძღვრების პოზიციას ცოდვის ბუნებაზე წარმართული სახელმწიფოს სამართლის ნორმის დარღვევასთან მიმართებაში, საკითხს უფრო დეტალურად გავაანალიზებთ მომდევნო პარაგრაფში.

⁸⁸ ქართული სამართლის საფუძვლები (ავტორთა კოლექტივი, შენგელია რ. (რედ.), ნულაია ზ. (რეც.), თბ., 2000, 23.

4. სახელმწიფოსა და სამართლის იდეა ახალ აღთქმაში

4.1. რომის იმპერია და მისი სამართლისადმი ქრისტიანული დამოკიდებულება

ახალი აღთქმა ყველაზე მეტ ყურადღებას უთმობს რომის წარმართულ იმპერიას, რადგან მოვლენათა ეპიცენტრი რომის იმპერიაშია. იესო ქრისტეს, ზეცისა და მიწის მეფის დაბადება, მოღვაწეობა, ჯვარცმა, მკვდრეთით აღდგომა და ქრისტიანობის გავრცელება მსოფლიოში, რომის იმპერიის ფარგლებში ხორციელდება.

იმდროინდელი რომის იმპერიის აბსოლუტური მმართველი იყო იმპერატორი. ადგილობრივი ტერიტორიების უმაღლეს მმართველებს წარმოადგენდნენ მეფეები, რომლებიც სენატის მიერ ინიშნებოდნენ და პასუხისმგებელნი იყვნენ იმპერატორის წინაშე.⁸⁹ პროვინციებს კი ჰყავდათ მმართველები (პროკურატორები), რომლებიც ინიშნებოდნენ იმპერატორის მიერ და პასუხისმგებელნი იყვნენ უშუალოდ მის წინაშე. საგადასახადო საქმიანობის გარდა, პროკურატორს გააჩნდა პირის გასამართლების უფლებამოსილება, როგორც ეს რომის იმპერიაში შემავალ იუდეის პროვინციის მეხუთე წარმართ პროკურატორ პილატეს ჰქონდა. იუდეასა და სამარიის პროკურატორის სასამართლო რეზიდენცია კი კესარიასში მდებარეობდა. სინედრიონის წევრებმა იესო მიჰგვარეს პილატეს იმ ბრალდებით, რომ თითქოს იესო მიწიერ მეფედ ასალებდა თავს, რაც რომის იმპერატორის ძალაუფლების საფრთხის შემცველი იყო.⁹⁰

სწორედ ამ კონტექსტში, ჩვენს საკვლევ საკითხზე ყველაზე კარგად პასუხს იძლევა მათესა და იოანეს სახარება, კათოლიკესა და პავლეს ეპისტოლენი. განვიხილოთ თითოეული მათგანი.

ვ. ციპინის თანახმად, იესო ქრისტე, ცისა და ქვეყნის მპყრობელი, თავის მიწიერ ცხოვრებაში ამქვეყნიურ წესრიგს დაექვემდებარა, დაემორჩილა იგი სახელმწიფო ხელისუფლების წარმომადგენლებსაც. თავის ჯვარცმელ იერუსალიმში რომის პროკურატორს უფალმა უთხრა: „არ გექნებოდა არავითარი ხელმწიფება ჩემზე, მაღლიდან რომ არ მოგცემოდა“ (იოანე, 19, 11). ამით ვ. ციპინი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ აღნიშნული სიტყვებით უფალმა აღნიშნა ყოველგვარი მიწიერი ხელისუფლების ზეციური წყარო.⁹¹

ფარისეელების გამოსაცდელ შეკითხვაზე, შეიძლებოდა თუ არა კეისრისთვის ხარკის გადახდა, იესო პასუხობს: „*მიაგეთ კეისარს კეისრისა, ხოლო ღმერთს ღმერთისა*“ (მათე, 22, 21).⁹² მათეს სახარების განმარტებით: 1. ქრისტე შეაგონებს მათ, რომ როგორც საყოფაცხოვრებო ურთიერთობაში და გარეგნულ საქმეებში მეფეს უნდა დაემორჩილნონ, ისე შინაგანსა და სულიერში - ღმერთს; 2. ვინაიდან ორი ნაწილისგან, ხორცისა და სულისგან, შევდგებით, ამიტომ ხორცს, როგორც ერთგვარ კეისარს, საკვები და ტანსაცმელი უნდა მივანოდოთ, ხოლო ჩვენში ღვთის მსგავს ნაწილს, სულს, თავისი - მისთვის შესაფერისი მივცეთ.⁹³

განავრცობს რა ქრისტეს სწავლებას სახელმწიფო ხელისუფლებასთან სწორი დამოკიდებულების შესახებ, ვ. ციპინი იშველიებს მოციქულების, პეტრესა და პავლეს, წერილებს, საიდანაც ირ-

⁸⁹ Jensen I.L., *Jensen's Survey of New Testament*, USA, 1981, 56-59; *Political Setting of The New Testament*, Lecture 3, N. Washington Dallas, Texas, www.ministryserver.com/dsmtxt/nttext03.htm, [01.08.2014].

⁹⁰ იქვე, 59.

⁹¹ დეკანოზი ციპინი ვ., *საეკლესიო სამართალი*, იხ.: *საღვთისმეტყველო სამეცნიერო აღმანახი „ფერისცვალება“*, გამომცემლობა „ანთიმოზ ივერიელი“, №1, თბ., 2010, 123-124.

⁹² იქვე, 124.

⁹³ *ნეტარი თეოფილაქტე ბულგარელი*, მათეს სახარების განმარტება, თბ., 2012, 295.

კვება, რომ ყოველი ხელმწიფება ღვთის მიერ დადგენილია (რომ. 13, 1) და ამის გამო, ადამიანი, ღმრთის გულისათვის, უნდა დაემორჩილოს კაცთა ყოველგვარ ხელმწიფებას, „... რადგან ისე ინება ღმერთმა“ (1. პეტრ. 2, 13-15).⁹⁴ მოციქულები ქრისტიანებს ასწავლიდნენ, დამორჩილებოდნენ ხელისუფლებას, მიუხედავად იმისა, თუ რა დამოკიდებულება ჰქონდა თვით ხელისუფლებას ეკლესიასთან.⁹⁵

როდესაც პავლე მოციქულმა წერილი მისწერა რომაელებს, მაშინ რომის იმპერატორი იყო ნე-რონი, შესაძლოა, ყველაზე ბოროტი ყველა რომაელ იმპერატორთა შორის. მიუხედავად ამისა, პავლე მოციქულმა აღიარა რომის მთავრობის წესებისადმი მორჩილება.⁹⁶ წმ. იუსტინე რომაელთა მიწვევით წერილზე (რომ. 13, 16) დაყრდნობით განმარტავს, რომ „ფასეულობათა იერარქია და წესრიგის იერარქიაც ღვთისმიერია, ამიტომ ხელისუფლებას უნდა ვემორჩილებოდეთ, ვითარცა ამქვეყნად ღვთივმონიჭებული წესრიგის მარეგულირებელს და მცველს“.⁹⁷

ამგვარად, ღმერთი არ გვათავისუფლებს ამქვეყნიური მეუფისადმი ვალდებულებისაგან. ამის მაგალითს წარმოადგენს თავად ქრისტეს საქციელი, რომელმაც მორჩილებით დაუქვემდებარა საკუთარი თავი სახელმწიფო სამართლს.⁹⁸

თუმცა ასეთი მიდგომა აპრიორი არ ნიშნავს იმას, რომ სახელმწიფოს სამართალი ყოველთვის ღვთის ნებას გამოხატავს და, რომ მას ბრმად უნდა დავემორჩილოთ.

წმ. იუსტინე განმარტავს, რომ „როდესაც ხელისუფლება საღვთო სიკეთის მდევნელი ხდება, ყოვლადსიკეთის - უფალ იესო ქრისტესი და მისი ეკლესიისა, მაშინ ასეთი ხელისუფლების არც მორჩილება შეიძლება და არც ყურისგდება. ასეთ ხელისუფლებას ქრისტიანი უნდა ებრძოდეს წმიდა სახარებისეული საშუალებით.“⁹⁹

სამართლისა და რელიგიის ექსპერტი ჰაროლდ ბერმანი შენიშნავს, რომ კანონები, რომლებიც ეწინააღმდეგება ქრისტიანულ რწმენას, სავალდებულო არ არის სინდისისთვის.¹⁰⁰ მსგავსი მიდგომა ფიქსირდება იუდეველთა ისტორიაშიც. მაგალითად, ბაალის თაყვანისცემისადმი წინააღმდეგობის განევა, დანიელის ისტორია, როდესაც არ ემორჩილება მეფე დარიუსს, და სინაგოგებში რომაელთა იმპერატორების ქანდაკებების აღმართვაზე უარი.¹⁰¹

ეკლესიური სწავლებით, როდესაც ეკლესია და მისი წევრები ღვთის ნების საწინააღმდეგო სახელმწიფო კანონს წააწყდებიან, სადაც ირღვევა სარწმუნოებრივი და ზნეობრივი კანონები, სადაც სულს საფრთხე ემუქრება, ამ შემთხვევაში ყველას მართებს მორჩილება უფლისა: „მორჩილება ჯერ არს ღმრთისა უფროს, ვიდრე კაცთა“ (საქ. 5. 29).¹⁰²

მიუხედავად ამისა, სინედრიონში წმ. პეტრესა და მოციქულების აღნიშნული პასუხი – „მორჩილება ჯერ არს ღმრთისა უფროს, ვიდრე კაცთა“, მართალია, ერთმნიშვნელოვნად ნიშნავს, რომ

⁹⁴ დეკანოზი ციბინი ვ., საეკლესიო სამართალი, იხ.: საღვთისმეტყველო სამეცნიერო აღმანახი „ფერისცვალება“, გამომცემლობა „ანთიმოზ ივერიელი“, №1, თბ., 2010, 124.

⁹⁵ იქვე, 124.

⁹⁶ Do Christians have to Obey the Laws of the Land? www.gotquestions.org/laws-land.html, [01.06.2014].

⁹⁷ Преподобный Попович И., Собрание творений, Том 1 (ред. А. И. Сидорова, перевод с сербского С. Фонова), М., 2004, 68.

⁹⁸ ახალი აღთქმის მუხლები: მათე 22, 21; იოანე 19, 11; ეპისტ. 1. პეტრესი, 2, 13-16; ეპისტ. რომაელთა მიმართ 13, 1-7; ეპისტოლ. კოლასელთა მიმართ, 1, 16; ეპისტ. 1 ტიმოთეს მიმართ, 2, 2.

⁹⁹ Преподобный Иустин (Попович), Собрание творений, Том 1 (ред. А. И. Сидорова, перевод с сербского С. Фонова), М., 2004, 68-69.

¹⁰⁰ Berman H.J., The Interaction of Law and Religion, New York, 1974, 52.

¹⁰¹ იქვე.

¹⁰² დეკანოზი ჯინჭარაძე კ., ჭეშმარიტი თავისუფლება, თბ., 2014, 103.

თუკი სახელმწიფოს სამართალი არ ეწინააღმდეგება ღმერთის სამართალს, ქრისტიანები ვალდებული არიან დაემორჩილონ ქვეყნის სამართალს და, პირიქით, თუკი სახელმწიფოს სამართალი ეწინააღმდეგება ღვთის მცნებებს, ქრისტიანი არ ემორჩილება ქვეყნის სამართალს, მაგრამ ამ შემთხვევაშიც კი, ქრისტიანი, გარკვეულწილად, მაინც „ემორჩილება“ ხელისუფლებას. აღნიშნულს ადასტურებს ისიც, რომ წმ. პეტრემ და წმ. იოანემ არათუ გააპროტესტეს თავიანთი გაროზგვა, არამედ, პირიქით, სიამოვნებით მიიღეს იგი, როგორც ღვთისადმი მორჩილება (საქ. 5, 40-42).¹⁰³

წმიდა ბასილი დიდის ცხოვრებიდან ირკვევა, რომ იმპერატორი ვალენტი მართლმადიდებელ ეპისკოპოსებს დევნიდა, ასახლებდა და სასტიკი მეთოდებით ავრცელებდა არიანობას. ამავე მიზნით ჩავიდა ის კაზადოკიაში და წმიდა ბასილთან გაგზავნა პრეფექტი მოდესტი, რომელიც ემუქრებოდა მას ქონების ჩამორთმევით, განდევნით, წამებით და სიკვდილით დასჯითაც კი, რაზედაც წმიდანმა უპასუხა:

„...სიკვდილი წყალობაა ჩემთვის: ის მიმახლებს უფალთან, რომლისთვისაც ვცოცხლობ და ვიღწვი, და რომლისკენაც დიდი ხანია ვისწრაფვი. ჩვენ უწყინარები და ყოველგვარი ხელისუფლების ყველაზე მორჩილი მსახურები ვართ, მაგრამ, როცა საქმე უფალს ეხება და გაკადნიერდებიან, აღსდგებიან მის წინააღმდეგ, ჩვენ ყველაფერზე მაღლა ვდგებით და მხოლოდ ღმერთს ვემორჩილებით. მაშინ ცეცხლი, მახვილი, გააფთრებული მხეცები და სანამებელი იარაღები ჩვენთვის ნეტარებაა და ამით ვერ შეგვაშინებენ“.¹⁰⁴

ზოგადად, ქრისტიანისათვის დევნილობა ამა სოფლისაგან ყოველთვის იყო ეკლესიისათვის ბუნებრივი მდგომარეობა. პავლე მოციქულის სიტყვისამებრ:

„ამისათვის სათნო მიჩნს უძღურებათა შინა, გინებითა, ჭირთა, დევნილებათა და იწროებათა ქრისტესთვის, რამეთუ რაჟამს მოუძღურდე, მაშინ განვძლიერდები“ (2. კორ. 12. 10).¹⁰⁵

წმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველი შენიშნავს, რომ ხშირად მართალნიც მიეცემიან უკეთურ ადამიანთა ხელთ, არა - უკეთურთა განსადიდებლად, არამედ – მართალთა გამოსაცდელად.¹⁰⁶

წმ. იოანე ოქროპირის სწავლებით, „ადამიანი სიხარულით უნდა მიიღტვოდეს იმ განსაცდელისკენ, რომელიც მას ცათა მოქალაქეობის ღირსს ხდის. ეს განსაცდელი კი გარედან მოსული განსაცდელია, რომელზეც წმინდა მოციქული იაკობი ბრძანებს: „ყოველივე სიხარულად შეჰრაცხეთ, ძმანო ჩემო, რაჟამს განსაცდელსა შესცვვეთ პირად-პირადსა“ (იაკობი 1, 2), რამეთუ განსაცდელი ესე გამომახურებელ და განმწმედელ არს სულისა. სულის განწმენდა კი, დაუსრულებლად გრძელდება ქრისტიანის ცხოვრებაში, ამიტომ განსაცდელი არა ერთხელ, არამედ მთელი ცხოვრების მანძილზე უნდა დაითმინოს ადამიანმა, ვინაიდან ბრძანებს მოციქული „რომელმან დაითმინოს სრულიად, იგი ცხონდესო“.¹⁰⁷

ხელისუფლების მორჩილებასთან დაკავშირებით კი, წმ. იოანე ოქროპირი განმარტავს, რომ პირველმა ცოდვამ შვა მონობის სამი სახე, რომელთაგან ყველაზე მძიმე არის მთავრებისა და ხელმწიფეთა მორჩილება და იშველიებს პავლე მოციქულის ეპისტოლეს: „ღმერთმა, როდესაც ჩვენი უყურადღებობა ნახა, ჩვენი ბუნება მიაბარა მმართველებს, როგორც მასწავლებლებსა და წინამძღვრებს, რათა ჩვენი დაუდევრობა მათ გამოესწორობინათ, რაც იმას ნიშნავს, რომ ხელისუფლების

¹⁰³ Do Christians have to Obey the Laws of the Land? www.gotquestions.org/laws-land.html, [01.06.2014].

¹⁰⁴ დეკანოზი მარტინაძე ზ., წმინდანთა ცხოვრება, წიგნი I, თბ., 2003, 10-11.

¹⁰⁵ დეკანოზი ჯინჭარაძე კ., ჭეშმარიტი თავისუფლება, თბ., 2014, 115.

¹⁰⁶ გოგორჩაშვილი თ. (რედ.), სულიერი მდელი, თბ., 2014, 660.

¹⁰⁷ ნაზარაშვილი თ., განსაცდელი, საზოგადოებრივ-რელიგიური ინტერნეტურნალი „ამბიონი“, 2012, იხ.: www.ambioni.ge/gansacdeli, [17.05.2015].

დანესება ადამიანის გარყვნის შედეგია“ (რომ 13, 3-4). წინამძღოლი გეჭირდება, ისე როგორც სწეულების წამლობა, როგორც სასჯელი დანაშაულისათვის. ხოლო სათნოებებით შემკულებს, ამგვარი წინამძღოლი არ სჭირდებათ. და უთითებს პავლე მოციქულის სიტყვებს: გნებავს თუ, – არა გეშინოდის ხელმწიფებისაგან? კეთილსა იქმოდე და მოილო ქებაი მისგან... კანონი მთავრებზე მაღლა დგას, ხოლო სიმართლით მცხოვრებს არც სჭირდება კანონი, რადგან „მართალსა შჯულ არა უც“ (1 ტიმ. 1,9). და დასძენს, რომ „თუკი კანონი მას ვერ ელობება წინ, მით უმეტეს - მთავარი“.¹⁰⁸

4.2. ქრისტე – ზეცისა და ქვეყნის მეუფე, ხელმწიფე

სულხან-საბა ორბელიანი სიტყვა „მეუფეს“ მათეს სახარების მიხედვით განმარტავს შემდეგნაირად: „მეუფე – დიდი მეფე, ყოველთა მეფეთა უზეშთაესი...“ ქართული ოთხთავის სიმფონიალექსიკონის მიხედვით კი, სიტყვა „მეუფე“ განმარტებულია, როგორც მეფე, ძირითადად, იგი მაცხოვარს ნიშნავს.¹⁰⁹

შემოქმედი და მეუფე ცისა და ქვეყნისა – ძე ღვთისა, არის მარადიული მეფე ღვთაებრიობით, არის მეფე ღმერთკაცობრიობითაც. იგი მეფედ მიიჩნეოდა მის მოვლენამდე (მათე, 2, 2), ასეთი იყო დედამიწაზე მსახურების დროს, ჯვარზე აღსრულებამდე (მათე 27, 11, 37, 42) და ასეთად დარჩა აღდგომის შემდგომ განდიდებულიც (მათე 28, 18).¹¹⁰

ქრისტეზე, როგორც მეფეზე, იუნყებოდნენ წინასწარმეტყველნი. ესაია წინასწარმეტყველთან ვკითხულობთ: „...მოგვეცა ძე და უფლობა იყო მის ბეჭებზე, ეწოდა სახელად საკვირველი მრჩეველი, ღმერთი ძლიერი, მარადისობის მამა, მშვიდობის მთავარი; ხელმწიფების განსაზღვრულად და უბოლოო მშვიდობისთვის დავითის ტახტზე და მის სამეფოში, მის განსამტკიცებლად და გასაძლიერებლად სამართალში და სიმართლეში ან და მარადის...“ (ეს, 9, 6-7).¹¹¹

ფსალმუნში ვკითხულობთ: „მე ვაკურთხე მეფე ჩემი სიონზე - ჩემს წმიდა მთაზე“ (ფს. 2, 6). სიონის მთაში იგულისხმება მთელი იუდეა. ე.ი. ქრისტე ამბობს, რომ ის დადგენილია სიონის მთაზე, ანუ იერუსალიმში, მეფედ, რათა სახარებისეული მცნებები აუწყოს ხალხს. მეათე მუხლი კი გვამცნობს: „და ან, მეფენო, გულისხმა-ყავთ და განისწავლენით ყოველნი მსაჯულნი ქუეყანისანი“ (ფს. 2, 10). სიტყვა ან შეიცავს დასკვნითი ნაწილის მნიშვნელობას. თითქოს ნათქვამია: მაშ ასე, რომაელთა და სხვა ხალხთა ძლიერნო მეფენო, და თქვენ, ქვეყნების მსაჯულნო, როგორ უბედურებას გადაეყარნენ ისინი, რომლებმაც უგუნურად უარყვეს ქრისტე, და, რადგანაც უფალმა სამკვიდრებელად გამოგარჩიათ, თქვენ ყველანი განისწავლებით, განეშორებით პირვანდელ უგუნურებას, განიბრძნობით ხსნის სასოებაში, იხელმძღვანელებთ რა წმიდა წერილის გამოცდილებით.¹¹²

¹⁰⁸ წმინდა იოანე ოქროპირი, ჰომილიები, II ტომი, შესაქმის განმარტება, ნაწილი II, გოგოჩაშვილი თ. (რედ.), თბ., 2015, 309-310.

¹⁰⁹ გაბულდანი ნ., ქრისტიანული ტერმინების სემანტიკური ცვლის ზოგი ტენდენცია ქართულსა და სხვა ქართველურ ენებში, თბ., 2002, 30.

¹¹⁰ პომპიანსკი მ., პროტოპრესვეტერი, დოგმატური ღვთისმეტყველება, მე-3 შესწორებული და შევსებული გამოცემა, თბ., 2012, 143.

¹¹¹ იქვე.

¹¹² ვალდავა მ. (მღვდელი), მეორე ფსალმუნი, ფსალმუნი დავითისი, ზედა წარუწერელი ებრაელთა შორის, იხ.: www.orthodoxy.ge/tserili/fsalm/fsalm2.htm, [17.05.2015].

იოანეს სახარების განმარტებაში ვკითხულობთ, რომ სიტყვებით „ჩემი მეუფება არ არის ამქვეყნიური“ (იოან. 18, 36): 1. უფალი თავის თავს უწოდებს მეფეს;¹¹³ 2. მინიერი მეფობა სუსტია და მისი ძალა გამოხატულია (გამოიხატება) მსახურებით, ხოლო ზეციური მეფობა კი თავისი თავით ძლიერია და არავის დახმარებას არ საჭიროებს.¹¹⁴ იმავეს ადასტურებს მათეს სახარება: „ცათა სასუფეველი მსგავსია მეფისა...“ (მათე, 22, 2); 3. ღმერთი აბსოლუტურად მართავს ზეციურ სამეფოს და არა მინიერს, რასაც ადასტურებს „მამაო ჩვენოს“ ლოცვა (მათე 6, 9-18), რომელშიც ქრისტეს მოციქულებს ეუბნება, მიმართონ, რომ მამის სამეფომ დაიმკვიდროს ამქვეყნად და, რომ მისი ნება აღსრულდეს ქვეყანაზე, ისევე როგორც ზეცაშია. გარდა ამისა, ქრისტემ მიანიშნა პიტაგორას, როდესაც ეუბნება, რომ მისი ხელმწიფება არ არის ამქვეყნიური (იოანე 18, 36).¹¹⁵

აღდგომის შემდეგ კი ქრისტე მოწაფეებს დიდებით მოევიდინა და ამცნო: „მომეცა მე მთელი ხელმწიფება ცაზედაც და მიწაზედაც“ (მათე 28, 18). მიტროპოლიტი ფილარეტი განმარტავს, რომ ქრისტეს „...მეფობა არ შემოიფრგლება მხოლოდ ზეცით, არამედ ვრცელდება მთელ დედამიწაზეც, განსკუთრებით იმისთვის, რათა მასზე მყოფი მორწმუნე ადამიანები ქვეყნიური, არასრული, მოკვდავი ცხოვრებიდან გადაიყვანოს ზეციურ ცხოვრებაში, სრულში, უკვდავში, ზეციური სასუფეველის ნეტარებაში. როგორც ღმერთს, ქრისტეს გააჩნია მარადიული შეუზღუდავი უფლება ყოველივეზე, რაც მისგანაა შექმნილი; ახლა კი, თავისი აღდგომით, მან მიიღო ეს უფლება თავისი ადამიანურობითაც, როგორც ქვეყნიერების გამომხსნელმა.“¹¹⁶

ნეტარი თეოფილაქტეს თანახმად, ქრისტეს, როგორც ღმერთსა და შემოქმედს, ყოველთვის და ყოველივეზე ჰქონდა ხელმწიფება, მაგრამ ადამიანების მხრიდან ნებაყოფლობითი მორჩილება არ ჰქონდა. აღდგომის შემდეგ კი ქრისტე ნებაყოფლობითაც მიიღებს და ყველა დაემორჩილება, რადგან მისი ჯვრით სიკვდილის უკვე არსებულ ძალაუფლებას სძლია.¹¹⁷

მაცხოვრის, როგორც მეფის, მსახურება აღდგომამდე გამოიხატებოდა: ა) მის მიერ აღსრულებულ სასწაულებსა და ბუნებაზე მბრძანებლობაში; ბ) ჯოჯოხეთის ძალებზე ბატონობაში; გ) სიკვდილზე მბრძანებლობაში. ხოლო ამალღების შემდეგ ქრისტე არის მთავარი ცის, ქვეყნისა და ჯოჯოხეთის მკვიდრთა. ქრისტეს, როგორც მეფის, მთელი ძალაუფლება გამოჩნდა მაშინ, როდესაც იგი შთახდა ჯოჯოხეთს, წარტყვევნა იგი, დაამსხვრია მისი ბორკილები, აღდგა მკვდრეთით და სიკვდილზე გაიმარჯვა, ბოლოს კი ამალღდა და განაღო ცათა სასუფეველი ყველასთვის, ვინც იგი იწამა.¹¹⁸

იოანეს გამოცხადებაში ღრუბლებით მომავალი ქრისტე მოიხსენიება, როგორც მინიერ მეფეთა მთავარი (გამოცხ. 1, 5), უფლებათა უფალი და მეუფეთა მეუფე (გამოცხ. 17, 14), რომლის დიდება და ძალმოსილება უკუნითი უკუნისამდეა, რომელიც არის, იყო და იქნება ყოვლისმპყრობელი (გამოცხ. 1, 6-8).

საკითხში უკეთ გარკვევის მიზნით, მიზანშეწონილია შევხვით ასევე ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთმიმართების ასპექტსაც.

¹¹³ პომპიანსკი მ., პროტოპრესვეტერი, დოგმატური ღვთისმეტყველება, მესამე, შესწორებული და შევსებული გამოცემა, თბ., 2012, 144.

¹¹⁴ ნეტარი თეოფილაქტე ბულგარელი, იოანეს სახარების განმარტება, თბ., 2012, 357.

¹¹⁵ იხ.: How Many Kingdoms are there in the Bible?, <www.neverthirsty.org/bible-qa/qa-archives/question/how-many-kingdoms-are-there-in-the-bible> [20.05.2016].

¹¹⁶ უფლის გამოცხადება გალილეის მთაზე (მათე 28, 16-20), იხ.მათეს სახარების განმარტება წმიდა მამათა სწავლების მიხედვით (წილკნელი ეპისკოპოსი ზოსიმე (შოიშვილი) - მასალების შემკრები, მთარგმნელი და გამმართველი), <www.orthodoxy.ge/tserili/zosime/28_16-20.htm>, [21.05.2016].

¹¹⁷ ნეტარი თეოფილაქტე ბულგარელი, მათეს სახარების განმარტება, თბ., 2012, 394-395.

¹¹⁸ პომპიანსკი მ., პროტოპრესვეტერი, დოგმატური ღვთისმეტყველება, მე-3 შესწორებული და შევსებული გამოცემა, თბ., 2012, 144.

ვ. ბურკაძე შენიშნავს:

„ღვთაებრივ და ადამიანურ დასაბამთა შეურყვნელი და განუყოფელი შეერთება იესო ქრისტეში განსაზღვრავს სამღვდლოებისა და სახელმწიფოს ურთიერთმიმართების მართებულ ნორმას. სახელმწიფო არის ადამიანის შეგნებული და მიზანსწრაფული საქმიანობის ნაყოფი და არ არსებობს ცხოვრების ისეთი სფერო, რომელშიც ადამიანი თავისუფალი იქნებოდა ღმერთისაგან“.¹¹⁹

ვ. ბაკურაძე იქვე დასძენს, რომ:

„ღმერთის სამეფო – ცათა სასუფეველი – უნდა იქცეს მიზნად, ხოლო კაცობრივი მეფობა, სამეფო – საშუალებად: ისინი უნდა შეერთდნენ, როგორც სული და სხეულია შეერთებული ადამიანში. მართლმადიდებელი ეკლესიის სამართალი ასე გამოხატავს ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთმიმართებას: ადამიანთათვის ღმერთის სახარებით ბოძებული სიკეთეებია მღვდლობა და მეფობა, რომელთაგან პირველი ზრუნავს საღმრთო საქმეებზე, მეორე კი კაცობრივ საქმეებს წარმართავს, ხოლო ორივე, გამომდინარე ერთი და იმავე წყაროდან, ადამიანის დამამშვენებელი არიან. ამ ორი მსახურების აღსასრულებლად დადგენილია საეკლესიო და სამეფო იერარქია, ორივე – მონყობილი ზეციური იერარქიის მსგავსად“.¹²⁰

ვ. ციპინი, მიჯნავს რა ეკლესიას სახელმწიფოსაგან, განმარტავს, რომ:

„ეკლესია დაარსებულია ღმერთის იესო ქრისტეს მიერ, ხოლო სახელმწიფო ხელისუფლების ღვთის დადგენილება კი გამეშვობითებულია ისტორიული პროცესით, რომელიც აღესრულება შემოქმედი და განმგებელი ღმერთის ნებით, რომ ეკლესიის მიზანია ადამიანის მარადიული ხსნა, ხოლო სახელმწიფოსი, მათ მიწიერ კეთილდღეობაში გამოიხატება“.¹²¹

ვ. ციპინის მიხედვით, მართლმადიდებლური ეკლესია უცვლელად დგას ხელისუფლების ისეთ აღქმაზე, რომლის თანახმადაც, ყოველი ხელისუფლება ქრისტიანობის სამსახურში უნდა იყოს, რადგან: „მასში შეიქმნა ყოველი, მიწიერიც და ზეციერიც; ხილული თუ უხილავი, საყდარნი თუ უფლებანი, მთავრობანი თუ ხელმწიფებანი - ყველაფერი მის მიერ და მისთვის შეიქმნა“ (ეპისტოლ. კოლასელთა მიმართ, 1, 16).¹²²

ვ. ციპინის აზრით, ეკლესია არა მხოლოდ განუწესებს თავის შვილებს სახელმწიფო ხელისუფლებისადმი მორჩილებას, მიუხედავად მათი წარმომადგენლების შეხედულებებისა და რწმენის აღმსარებლობისა, არამედ ლოცულობს კიდევ მისთვის, „რათა მშვიდად და უშფოთველად ვიცხოვროთ მთელი ღვთისმოსაობითა და სინშიდით“ (ეპისტ. 1 ტიმოთეს მიმართ, 2, 2).¹²³

ახლა კი განვიხილოთ ქრისტეს მიერ დადგენილი ქცევის წესები, მცნებები, იგივე ქრისტეს სჯულის, სამართლის საკითხი.

მართალია, ქრისტემ დაადგინა მცნებები,¹²⁴ მაგრამ იგი მოევლინა კაცობრიობას არა რჯულის გასაუქმებლად, არამედ აღსასრულებლად (მათ. 5, 17), ანუ დასახმარებლად, რათა ეს რჯული სრულყოფილად გატარებულიყო ცხოვრებაში (მათ. 5, 21-48) და ამით რჯული სრულყოფილი გახა-

¹¹⁹ ბურკაძე ვ., მონარქიული მმართველობის პერსპექტივა აპუსტასირებულ მსოფლიოში. ციტირებულია: მართლმადიდებლობა და თანამედროვეობა, მე-3 კრებული, ქუთათელაძე დ. (შემდგ.), ბურკაძე ვ. (მთ. რედ.), თბ., 2012, 86.

¹²⁰ მართლმადიდებლობა და თანამედროვეობა, მე-3 კრებული, ქუთათელაძე დ. (შემდგ.), ბურკაძე ვ. (მთ. რედ.), თბ., 2012, 87.

¹²¹ დეკანოზი ციპინი ვ., საეკლესიო სამართალი, იხ.: საღვთისმეტყველო სამეცნიერო აღმანახი „ფერისცვალება“, გამომცემლობა „ანთიმოზ ივერიელ“, №1, თბ., 2010, 123-131.

¹²² იქვე, 124.

¹²³ იქვე.

¹²⁴ მაგ.: მათ. 5, 22-24, 27-48; 6, 1-4, 6-8, 16-25; 31-34; 7, 1-24; 16, 24; 18, 8-10, 15-17, 21-22; 19, 16-19; 20, 25-28; 22, 34-40; 22, 25.

და. რაში გამოიხატება ეს სრულყოფილება? ამის ნათელსაყოფად გავიხსენოთ მოსეს სჯულის საყოველთაოდ ცნობილი მცნებანი – არა კაც კლა, არა იპარო, არა იმრუშო. ადამიანის მკვლელობისთვის, ქურდობისთვის თუ სიძვა-მრუშობისთვის, მოსე აწესებს სიკვდილით დასჯას. ქრისტეს სჯულის, მკვლელობად, ქურდობად თუ მრუშობად მიიჩნევა არა მხოლოდ სიცოცხლის წართმევა სხვა ადამიანისთვის, სხვისი ნივთის მიტაცება და მამაკაცისა და დედაკაცის უჯერო, უქორწინებელი, ბილნი შეერთება, არამედ მკვლელობაა გულში დამარხული სიძულვილიც სხვა ადამიანებისადმი, ქურდობაა გადამალვაც საკუთარი ქონებისა, რათა თავიდან აიცილონ გადასახადისა თუ ვალის გადახდა, დაბოლოს, სიძვა მრუშობაა, როცა ადამიანი თუნდაც გულში გაივლებს ბილნი სურვილს და უშვერი, ავხორცი მზერით შეხედავს ვინმეს.¹²⁵

წმ. იოანე ოქროპირის მიხედვით, ქრისტეს მცნებები კი არ აუქმებდა ადრინდელ სჯულს, არამედ აღამაღლებდა და ავსებდა მას. მაგალითად, მცნება არა კაც კლა არ უქმდება მცნებით არ განრისხდე, პირიქით, ეს უკანასკნელი ემსახურება პირველის დასრულებასა და განმტკიცებას და იგივე უნდა ითქვას ყველა სხვა მცნებაზეც.¹²⁶

იოანეს სახარებაში ვკითხულობთ: „რჯული მოსეს მიერ მოგვეცა, ხოლო მადლი და ჭეშმარიტება იესო ქრისტეს მიერ იქმნა“ (იოან. 1, 17). ძველ აღთქმაში, როდესაც უფალმა მოსეს მთაზე ათი მცნება მისცა, ღმერთი უხილავი იყო, მხოლოდ მისი ხმა ისმოდა. ხოლო ახალ აღთქმაში მოგვეცა „მადლის“ მცნება გალილეის ერთ-ერთი მთის ძირას, უფალი ხილული იყო, როგორც კაცი – ღმერთკაცი, როგორც ერთადერთი მოძღვარი და კანონმდებელი. ქრისტე-მაცხოვარმა მოგვეცა სახარების სრულყოფილი მცნებები, რომლებიც ცნობილია, როგორც „უფლის ქადაგება მთაზე“. ეს ქადაგება იწოდება, როგორც ქრისტიანობის მცნებათა კოდექსი. ამ ქადაგებით შეივსო მოსეს სჯული და გამჟღავნდა სახარების სრულყოფილი მცნებები.¹²⁷

ამგვარად, ძველ აღთქმაში მოსეს სჯულით ადამიანები ძალით იყვნენ დადგენილნი ღმერთის რწმენაში, მის მცნება-დაცვა-აღსრულებაში. ახალ აღთქმაში კი ქრისტეს სჯულით ღმერთის რწმენაში დამკვიდრება ნებაყოფლობითია. ამიტომაც ამბობს მოციქული პავლე, რომ:

„... კაცი რჯულის საქმეთაგან როდი გამართლდება, არამედ იესო ქრისტეს რწმენით, ჩვენც ვირწმუნეთ იესო ქრისტე, რათა ქრისტე იესოს რწმენით გავმართლდეთ და არა რჯულის საქმით, რადგანაც რჯულის საქმით ვერ გამართლდება ვერც ერთი ხორციელი“ (გალატ. 2, 16).¹²⁸

დაბოლოს, „რჯულის დასასრული ქრისტეა ყოველი მორწმუნის გასამართლებლად“ (რომ. 10, 4), ხოლო ქრისტეს სახარება განკუთვნილია ყველა ხალხისთვის და მთელი ქვეყნისთვის (მათ. 28, 18-20; მარკ. 16, 15-16). ქრისტე ისწრაფოდა, რათა დედამიწაზე დაეფუძნებინა ღვთის სამეფო, რომლის გავლაც აუცილებელია ზეციურ სამეფოში შესასვლელად. ღვთის სამეფო არის ხალხის საზოგადოება, რომელთა შინაგანი სამყარო იმართება ღვთის ნებით, როგორც მარადიული და უცვლელი კანონით. აი, საბოლოო მიზანი, რისკენაც უნდა ისწრაფოდეს კაცობრიობა.¹²⁹

¹²⁵ ბურკაძე ვ., დანაშაული და სასჯელი ქრისტიანული სწავლების მიხედვით, იხ. სანუგეშო, დეკანოზი თევდორაშვილი გ. (რედ.), თბ., 2016, 68.

¹²⁶ წმინდა იოანე ოქროპირი, ჰომილიები, ტომი V, წმიდა მათე მახარებლის სახარების განმარტება, პირველი ნაწილი, რედ. თ. გოგოჩაშვილი, თბ., 2016, 193.

¹²⁷ ბერძენიშვილი ლ., ქრისტეს გზა, ლიტურგია და კატეხიზმო, წიგნი 4, თბ., 2011, 224.

¹²⁸ ბურკაძე ვ., დანაშაული და სასჯელი ქრისტიანული სწავლების მიხედვით, იხ. სანუგეშო, თევდორაშვილი გ. (რედ.), თბ., 2016, 69.

¹²⁹ სახარების განმარტება, წიგნი II, ბ. ი. გლადკოვი (შემდგ.), ქებურია რ., ქებურია ი. და ჯანიაშვილი ქ. (მთარგმნ.), თბ., 2016, 23.

5. დასკვნა

იმის გათვალისწინებით, რომ ყოველი სული უზენაეს ხელმწიფებას უნდა დემორჩილოს, რომ ყოველი ხელმწიფება ღვთის დადგენილია (რომ. 13, 1), რადგან მასში შეიქმნა მთავრობანი თუ ხელმწიფებანი (კოლ. 1, 16), რომ ყველაფერი ღვთისაგან არის (1 კორ. 11, 12), და რომ ზეციური მეუფე არ გვათავისუფლებს ამქვეყნიური მეუფისადმი ვალდებულებისაგან მაშინაც კი, თუ ასეთი ხელისუფალნი გამოსცემენ უსამართლო ნორმებს, რადგან თავად ცნობს მათ და თავად გვავალებს მათ შესრულებას,¹³⁰ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ:

მართლმადიდებლური ქრისტიანული სწავლებით, უსამართლო ნორმის გარდა, სახელმწიფოს მიერ დადგენილი (პოზიტიური) სამართლის ნორმის დარღვევა არის ცოდვა და კონცეპტუალურად მნიშვნელობა არა აქვს, თუ რომელ კატეგორიას განეკუთვნება ნორმა, ღვთიურს, თუ არაღვთიურს, დაუნერვლს, თუ წერილობითს და ვინ განსაზღვრავს მას – ადამიანი, საზოგადოება თუ ხელისუფლება.

უსამართლო ნორმასთან მიმართებაში, ქრისტიანს მოეთხოვება „დაუმორჩილებლობა“ და ასეთი სახელმწიფო სამართლისადმი „მორჩილება“, რაც მდგომარეობს შემდეგში:

1. ქრისტიანი სახელმწიფოს უსამართლო ნორმას უნდა ებრძოდეს სახარებისეული საშუალებით (ნმ. იუსტინე), რაც საღვთო მცნებიდან გამომდინარეობს. შესაბამისად, უსამართლო ნორმისადმი დაუმორჩილებლობა, ობიექტურად, ვერ იქნება ცოდვა, ხოლო დამორჩილება, პირიქით, ჩაითვლება ცოდვად.

2. ქრისტიანი უნდა დაემორჩილოს ასეთი სახელმწიფოს სამართალს, როგორც ღვთისგან მოვლენილ „გარე განსაცდელს“ (ნმ. იოანე ორქოპირი), რადგან ხშირად მართალნიც მიეცემიან უკეთურ ადამიანთა ხელთ, გამოსაცდელად (ნმ. გრიგოლ ღვთისმეტყველი). ღვთისაგან მოვლენილი განსაცდელისადმი დაუმორჩილებლობა კი არის ცოდვა, რასაც ადასტურებს ქრისტეს სიტყვები პილატეს მიმართ: „არ გექნებოდა არავითარი ხელმწიფება ჩემზე, მაღლიდან რომ არ მოგცემოდა“ (იოანე, 19, 11).

შევნიშნავთ იმასაც, რომ პოზიტიური სამართლის თეორია და პრაქტიკაც გარკვეულწილად იზიარებს უსამართლო ნორმისადმი ქრისტიანული მოძღვრების პოზიციას, როდესაც მხედველობაში გვაქვს:

ა. სამართლებრივი მაქსიმა *Lex iniusta non est lex*, რომ „უსამართლო კანონი საერთოდ არ ითვლება კანონად“;

ბ. სამართლის ფილოსოფიური სწავლება, რომლის თანდხმადაც, „შეიძლება არსებობდეს ისეთი უსამართლო კანონები, სოციალურად ისეთი საზიანო, რომ მათი ნამდვილობა, სამართლებრივი სტატუსი უნდა იქნეს უარყოფილი. ამის გამო, არსებობს სამართლის პრინციპები, რომლებიც ნებისმიერ სამართლებრივ აქტზე აღმატებულია, რათა ამ პრინციპებთან კონფლიქტში მყოფი კანონის ნამდვილობა ჩაითვალოს გაუქმებულად. ასეთი პრინციპები ცნობილია, როგორც ბუნების კანონი, ან გონის კანონი“ (გუსტავ რადბრუხი);¹³¹

¹³⁰ მათე 22, 21; იოანე 19, 11; ეპისტ. 1. პეტრესი, 2, 13-16; ეპისტ. რომაელთა მიმართ 13, 1-7; ეპისტოლ. კოლასელთა მიმართ, 1, 16; ეპისტ. 1 ტიმოთეს მიმართ, 2, 2.

¹³¹ Radbruch G., Five Minutes of Legal Philosophy, (trans. by B. L. Paulson and S. L. Paulson), Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 26, No. 1, 2006, 14.

გ. ბუნებითი სამართლის მოძღვრებაზე დაფუძნებული აშშ-ის დამოუკიდებლობის დეკლარაცია, რომელშიც ვკითხულობთ, რომ მოქალაქეებს აქვთ უფლება, შეცვალონ ან გააუქმონ ისეთი მთავრობა, რომელიც არღვევს ღმერთის მიერ მინიჭებულ უფლებებს;¹³²

დ. მრავალი სამეცნიერო კვლევა და სასამართლო პრაქტიკა, რომლითაც მტკიცდება პოზიტიურ სამართალზე ბუნებითი სამართლის უპირატესობა. მაგალითად, „The Grudge Informer Case“-ის სასამართლო საქმეზე, სამართლის პოზიტივიზმის ფუძემდებელი ჰერბერტ ჰარტი აღიარებს, რომ სასამართლოს დასაბუთება შემდგომში მრავალ საქმეზე იქნა გამოყენებული და, რომ აღნიშნულმა საქმეებმა „მოახდინეს ბუნებითი სამართლის დოქტრინის ტრიუმფირება და სამართლის პოზიტივიზმის დამხობის სიგნალირება“;¹³³

ე. საქართველოს მოქმედი კანონმდებლობის მიხედვით, არაკონსტიტუციური ნორმა შეიძლება გასაჩივრდეს და გაუქმდეს საკონსტიტუციო სასამართლოში,¹³⁴ და ა.შ.

აქვე ვიტყვით იმასაც, რომ სამართლის სისტემა, ზოგადად, სამართლიანია, მაგრამ არა ყველა შემთხვევაში.¹³⁵ სახელმწიფოს მიერ ყველა ფორმალური წესით მიღებული ნორმა შეიძლება იყოს უსამართლო. ისტორია „კანონიერი უსამართლობის“ ბევრ მაგალითს იცნობს.¹³⁶

ამის საილუსტრაციოდ, გარდა იმისა, რაც ზემოთ აღვნიშნეთ, ასევე გავიხსენებთ საქართველოს უახლოეს წარსულში მომხდარ ფაქტს.

ნმ. აღმსარებელმა და სალოსმა, მამა გაბრიელმა, ღვთისა და მოყვასის სიყვარულით (მათ. 22, 37-39) აღვსილმა, ქრისტეს მსგავსად, კაცობრიობის გადასარჩენად, გადადგა საკუთარი თავის მსხვერპლად შეწირვის ნაბიჯი და კომუნისტური პარტიის აღლუმზე, 1965 წლის 1 მაისს, ცეცხლი წაუკიდა ვ. ლენინის პორტრეტს, რითაც აბსოლუტური სიზუსტით აღასრულა სახარებისეული მცნება:

„ამისთვისა ხართ ხმოვინი, ვინაიდან ქრისტეც ჩვენთვის ევნო და დაგიტოვათ მაგალითი, რათა მისდიოთ მის კვალს“ (1 პეტრე 2, 21).

აღნიშნული ფაქტის შესაფასებლად მოვიშველიებთ ცნობილი კრიმინოლოგის, ემილი დიურ-კჰეიმის მიერ სოკრატეს გასამართლებასთან გაკეთებულ დასკვნას:

„ათენის სამართლის მიხედვით, სოკრატე დამნაშავე იყო და მისი გასამართლება იყო სრულიად სამართლიანი. თუმცა, მისი დანაშაული - რომელიც მდგომარეობდა მისი აზრის განსხვავებულობაში - იყო სასარგებლო, არა მხოლოდ კაცობრიობისთვის, არამედ მისი ქვეყნისთვისაც. იგი ამზადებდა ახალ ზნეობასა და რწმენას, ...“¹³⁷

მართალია, სოკრატესა და ნმ. მამა გაბრიელის ღვანლი განსხვავებულია, მაგრამ კონცეპტუალურად მსგავსია. იმის გამო, რომ „ცოდვილი ადამიანი არ შეიძლება იდეალური იყოს მისივე მსგავსისთვის და მით უმეტეს ანტიქრისტე - ქრისტიანისთვის“,¹³⁸ წმიდანის კანონსაწინააღმდეგო ქმედება მოასწავებდა ხალხში ქრისტე ღმერთის რწმენის დაბრუნებას და ამით ადამიანთა სულების გა-

¹³² იხ.: აშშ-ის დამოუკიდებლობის დეკლარაციის პრეამბულის პირველი გვერდი, <www.americanclass.org/sources/-makingrevolution/rebellion/text8/decindep.pdf>, [01.02.2015].

¹³³ Dyzenhaus D., The Grudge Informer Revisited, 83 N.Y.U. L. REV. 1000, 2008, 1003-04.

¹³⁴ საქართველოში, არაკონსტიტუციური ნორმის გასაჩივრების სამართლებრივი საფუძველი არის: საქართველოს კონსტიტუციის 31-ე და მე-60 მუხლები; საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ ორგანული კანონის მე-19, 31-ე და 39-ე მუხლები.

¹³⁵ ხუბუა გ., სამართლის თეორია, თბ., 2015, 83, (პ. 211).

¹³⁶ ხუბუა გ., სამართლის თეორია, თბ., 2004, 66, (პ. 181).

¹³⁷ Durkheim E., The Rules of Sociological Method, tr. by W.D. Halls, UK, LDN, 1982, 102.

¹³⁸ ხუბუა გ., ქრისტიანული მორალი და პიროვნების ფორმირება, თბ., 1997, 89.

დარჩენას, რაც სასარგებლო იყო არა მხოლოდ ერთ ქვეყანაში მცხოვრები ადამიანებისთვის, არამედ, ზოგადად, კაცობრიობისთვის.¹³⁹

პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია – აქსიოლოგიური თვალსაზრისით ყველაზე კეთილშობილური საქციელი (ადამიანთა გადარჩენა) ცოდვილი ადამიანის მიერ შექმნილი სამართლით კვალიფიცირდება დანაშაულად, რაც პოზიტიური სამართლის ხარვეზზე და მის გამოსწორებაზე მიგვანიშნებს.

შესაბამისად, მომავალში რომ აღარ განმეორდეს, თუნდაც გარეგნულად, საზოგადოებაში არსებული ქცევისა და ურთიერთობის ყველანაირი ნორმის უგულებელმყოფელი (მაგ., სალოსური), მაგრამ კაცობრიობისთვის სიკეთის მომტანი ქმედებების დანაშაულად შერაცხვა და წმიდა ადამიანთა დასჯა, აუცილებელია: 1. კაცობრიობის ისტორიაში წმიდა ადამიანთა დევნის ფაქტებზე პოზიტიური სამართლის ხარვეზების მეცნიერული გამოკვლევა, და 2. სამართლის ღირებულებათა და სისხლის სამართლის პოლიტიკის სრულყოფა.

ბიბლიოგრაფია:

1. ადვიშვილი გ., ღმერთი: სამყაროს გონება, თბ., 2008, 15-19.
2. ბერძენიშვილი ლ., ქრისტეს გზა, ლიტურგია და კატეხიზმო, წიგნი 4, თბ., 2011, 224.
3. ბურკაძე ვ., მონარქიული მმართველობის პერსპექტივა აპუსტასირებულ მსოფლიოში. ციტირებულია: მართლმადიდებლობა და თანამედროვეობა, მე-3 კრებული, ქუთათელაძე დ. (შემდგ.), ბურკაძე ვ. (მთ. რედ.), თბ., 2012, 86, 87.
4. ბურკაძე ვ., დანაშაული და სასჯელი ქრისტიანული სწავლების მიხედვით, იხ. სანუგეშო, დეკანოზი თევდორაშვილი გ. (რედ.), თბ., 2016, 68, 69.
5. გაბულაძე ნ., ქრისტიანული ტერმინების სემანტიკური ცვლის ზოგი ტენდენცია ქართულსა და სხვა ქართველურ ენებში, თბ., 2002, 30.
6. გალდავა მ. (მღვდელი), მეორე ფსალმუნი, ფსალმუნი დავითისი, ზედა წარუწერელი ებრაელთა შორის, იხ. <www.orthodoxy.ge/tserili/fsalm/fsalm2.htm>
7. გვასალია გ., შესაქმის განმარტება, ტომი I, თბ., 2014, 582.
8. გლადკოვი ბ. ი. (შემდგ.), სახარების განმარტება, წიგნი II, ქებურია რ., ქებურია ი., ჯანიაშვილი ქ. (მთარგმნ.), თბ., 2016, 23.
9. გოგებაშვილი ი., საღმრთო ისტორია, თბ., 2016, 19-20.
10. გოგოჩაშვილი თ. (რედ.), წმინდა იოანე ოქროპირი, ჰომილიები, II ტომი, თბ., 2015, 300, 303-304, 306, 309-310.
11. გოგოჩაშვილი თ. (რედ.), წმინდა იოანე ოქროპირი, ჰომილიები, ტომი V, თბ., 2016, 193.
12. გოგოჩაშვილი თ. (რედ.), სულიერი მღელე, თბ., 2014, 660.
13. გორგოშაძე მ., სამართლის ფილოსოფიის საკითხები, ბათუმი, 2009, 32.
14. ლოპუხინი ა. პ., ბიბლიის განმარტებანი I, ძინძიბაძე ზ. (რედ.), მეტრეველი თ. (მთარგმნ.), თბ., 2000, 139-141, 174-175, 177.
15. ლოპუხინი ა. პ., ბიბლიის განმარტებანი II, დეკ. ძინძიბაძე ზ. (რედ.), მეტრეველი თ. (მთარგმნ.), თბ., 2000, 100, 103.
16. ლოპუხინი ა. პ., ბიბლიის განმარტებანი III, ძინძიბაძე ზ. (რედ.), თ. მეტრეველი (მთარგმნ.), თბ., 2000, 55.
17. ლოპუხინი ა. პ., ბიბლიის განმარტებანი IV, ძინძიბაძე ზ. (რედ.), მეტრეველი თ. (მთარგმნ.), თბ., 2000, 159-160, 173-176.
18. მაჩიტაძე ზ. (დეკანოზი), წმინდანთა ცხოვრება, წიგნი I, თბ., 2003, 10-11.

¹³⁹ დანვრილებით იხ. ჯინორია მ., თქვენი სიცოცხლე ჩემი სიცოცხლეა, თბ., 2013, 73.

19. მეტრეველი ვ. (რედ.), სამართალმცოდნეობა თბ., 2003, 25.
20. ნაზარაშვილი თ., განსაცდელი, საზოგადოებრივ-რელიგიური ინტერნეტჟურნალი „ამბიონი“, 2012, იხ. <www.ambioni.ge/gansacdeli>
21. სახელმძღვანელო ძველი და ახალი აღთქმის შესასწავლად, პ. ა. (შემდგ.), ქუთაისი, 1909, 50-51.
22. პაისი (ბერი) მთაწმინდელი, სულის სანამლო ბალახები, სერია: მართლმადიდებლის სამაგიდო წიგნი, თბ., 2004, 11.
23. ქშუტაშვილი ა., ეკლესია და მონარქია: თეოლოგიური ანალიზი, ჟურნ. „ფილოსოფიურ-თეოლოგიური მიმომხილველი“, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, № 1, თბ., 2011, 125.
24. ნაზარაშვილი თ., განსაცდელი, საზოგადოებრივ-რელიგიური ინტერნეტჟურნალი „ამბიონი“, 2012, იხ. <www.ambioni.ge/gansacdeli>
25. ნეტარი თეოფილაქტე ბულგარელი, მათეს სახარების განმარტება, თბ., 2012, 295, 357, 394-395.
26. პომაზანსკი მ., პროტოპრესვეტერი, დოგმატური ღვთისმეტყველება, მე-3 შესწორებული და შევსებული გამოცემა, თბ., 2012, 143-144.
27. ლირსი ეფრემ ასური, შესაქმის განმარტება, თბ., 2014, 28.
28. ყუბანიშვილ ნ. (დეკანოზი), ძველი აღთქმის საღვთო ისტორია, თბ., 1990, 11, 15-16, 40.
29. შენგელია რ. (რედ.), წულაია ზ. (რედ.), ქართული სამართლის საფუძვლები (ავტორთა კოლექტივი), თბ., 2000, 23, 59.
30. შოვნაძე დ., ჩაჩიბაია ნ., მართლმადიდებელი ქრისტიანული ეკლესიის მოძღვრების საფუძვლები, თბ., 2103, 40.
31. ცინცაძე მ., იოანე სინელის „კიბის“ ექვთიმე ათონელისეული თარგმანი და მისი ენა, ბათუმი, 1965, 58.
32. ციპინი ვ. (დეკანოზი), საეკლესიო სამართალი, იხ.: საღვთისმეტყველო სამეცნიერო აღმნახი „ფერისცვალება“, გამომცემლობა „ანთიმოზ ივერიელი“ №1, თბ., 2010, 123-124, 131.
33. ჭელიძე ე., იოანე დამასკელი, მართლმადიდებლური სარწმუნოების ზედმინვენიტი გადმოცემა, თბ., 2012, 104.
34. ხუბუა გ., სამართლის თეორია, თბ., 2015, 65, 66, 83.
35. ხუბუა გ., ქრისტიანული მორალი და პიროვნების ფორმირება, თბ., 1997, 89.
36. ჯინორია მ., თქვენი სიცოცხლე ჩემი სიცოცხლეა, თბ., 2013, 73.
37. ჯინჭარაძე კ. (დეკანოზი), ჭეშმარიტი თავისუფლება, თბ., 2014, 103, 115.
38. Berman J., The Interaction of Law and Religion, New York, 1974, 52.
39. Christian S., Types and Shadows: Prophetic Pictures to Wholeness in Christ, USA, 2006, 84-85;
40. Dunson B. C., The Kingdom of God in the Old Testament: Kingship and Creation, 2015, <www.ligionier.org/blog/kingdom-god-old-testament-kingship-and-creation>
41. Dunson B.C., The Kingdom of God in the Old Testament: From Abraham to Israel, 2015, <<https://www.ligionier.org/blog/kingdom-god-old-testament-abraham-israel/>>
42. Durkheim E., The Rules of Sociological Method, tr. by W.D. Halls, UK, LDN, 1982, 102.
43. Dyzenhaus D., The Grudge Informer Revisited, 83 N.Y.U. L. REV. 1000, 2008, 1003-04.
44. Horton F.L., The Melchizedek Tradition: A Critical Examination of the Sources to the Fifth Century A.D. and in the Epistle to the Hebrews, UK, 1976.
45. James Or. (Gen. ed.), The International Standard Bible Encyclopedia, Vol. 1, USA, 1915, 126.
46. Jones M.K., Toward a Christology of Christ the High Priest, Italy, 2006.
47. Kedia B., Nullum Crimen Sine Lege in International Criminal Law: Myth or Fact? იხ.: International Journal of International Law, Vol. 1, Issue 2, 2015, 1-2, <www.law.cornell.edu/wex/nullum_crimen_sine_lege>
48. Kelsen H., Pure Theory of Law, (2nd ed., tr. by M. Knight), London, 1978, 4, 5.
49. Kelsen H., General Theory of Law and State, 3rd printed ed., tr. by A. Wedberg, USA, 2009, 123.

50. *Kelsen H.*, General Theory of Norms, tr. by *M. Hartney*, Oxford, 1991, 298, 330.
51. *Kramer S.N.*, The Sumerians: Their History Culture, and Character, USA, 1963, 336-340.
52. *Kramer S.N.*, History Begins at Sumer, USA, 1956, 51, 52, 53.
53. *Nattan S.V.*, Kings of The Bible: What They Teach Us, Chapter - Other Heathen Kings, Blessed Quietness Journal, ix. <www.blessedquietness.com/journal/housechu/kings.htm>
54. *Radbruch G.*, Five Minutes of Legal Philosophy, (trans. by *B. L. Paulson, S. L. Paulson*), Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 26, No. 1, 2006, 14.
55. The Anchor Bible Dictionary, *Freedman D. N. (ed.)*, published by Doubleday, New York, USA, 1992, 5197.
56. *Schabas W.*, Unimaginable Atrocities, Justice, Politics, and Rights at the War Crimes Tribunals, London, 2012, 27.
57. *Soetemen A. (ed.)*, Pluralism and Law: State, Nation, Community, Civil Society, Vol. 2, Proceedings of the 20th World Congress, Amsterdam 2001, 10.
58. *Cochran R. F., Drunen D. V. (ed.)*, Law and the Bible, InterVarsity Press, Dorner Groove, Illinois, USA, 2013, 82.
59. Hebraic Law, Encyclopædia Britannica, Encyclopædia Britannica, inc, July 20, 1998, <<https://www.britannica.com/topic/Hebraic-law>>
60. Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged, *Gove P. B. (ed.)*, USA, 1981, 1540.
61. Oxford Dictionary of the Bible, *Browning W. R. F. (ed.)*, Oxford University Press, 2003, 1156.
62. *Зубов В. П., Аристотель, М.*, 1963, 77.
63. *Попович И., (Преподобный)*, Собрание творений, Том 1 (ред. *А. И. Сидорова*, перевод с сербского *С. Фонова*), М., 2004, 68, 69.
64. <www.idahobaptist.com/biblical-kings-and-queens-i-timothy-117/>.
65. <www.americainclass.org/sources/makingrevolution/rebellion/text8/decindep.pdf>.
66. <www.biblegateway.com/resources/encyclopedia-of-the-bible/Sumer>.
67. <www.bible-history.com/old-testament/nations.html>.
68. <www.biblehub.com/topical/u/ur.htm>.
69. <www.gotquestions.org/laws-land.html>.
70. <www.gotquestions.org/Sumerians.html>.
71. <www.martlmadidebloba.ge/ganmarteba20.html>.
72. <www.martlmadidebloba.ge/ganmarteba4_sjuli-da-mcnebebi.html>.
73. <www.neverthirsty.org/bible-qa/qa-archives/question/how-many-kingdoms-are-there-in-the-bible>.
74. <www.orthodoxy.ge/tserili/zosime/28_16-20.htm>.
75. <www.patheos.com/blogs/christiancrier/2015/10/10/a-list-of-kings-from-the-bible/>.